قۇرئاندىكى ناسىخ ۋە مەنسۇخلار

﴿ ۞ مَا نَنسَخۡ مِنۡ ءَايَةٍ أَوۡ نُنسِهَا نَأۡتِ بِخَيۡرٖ مِّنۡهَآ أَوۡ مِثۡلِهَآۗ أَلَمۡ تَعۡلَمۡ أَنَّ ٱللَّهَ عَلَىٰ كُلِّ شَيۡءٖ قَدِيرٌ ١٠٦ أَلَمۡ تَعۡلَمۡ أَنَّ ٱللَّهَ لَهُۥ مُلۡكُ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلۡأَرۡضِۗ وَمَا لَكُم مِّن دُونِ ٱللَّهِ مِن وَلِيّٖ وَلَا نَصِيرٍ ١٠٧ أَمۡ تُرِيدُونَ أَن تَسۡـَٔلُواْ رَسُولَكُمۡ كَمَا سُئِلَ مُوسَىٰ مِن قَبۡلُۗ وَمَن يَتَبَدَّلِ ٱلۡكُفۡرَ بِٱلۡإِيمَٰنِ فَقَدۡ ضَلَّ سَوَآءَ ٱلسَّبِيلِ ١٠٨ ﴾

﴿قانداقلا بىر ئايەتنى ئەمەلدىن قالدۇرساق ياكى ئۇنتۇلدۇرساق، (ئورنىغا) ئۇنىڭدىن ئارتۇق ياكى شۇنىڭغا ئوخشاش بىر ئايەتنى كەلتۈرىمىز. الله نىڭ ھەر نەرسىگە قادىر ئىكەنلىكىنى بىلمەمسەن؟ ئاسمانلارنىڭ ۋە زېمىننىڭ پادىشاھلىقى الله قا مەنسۇپ ئىكەنلىكىنى بىلمەمسەن؟ سىلەرگە الله دىن باشقا ھېچقانداق دوست ۋە مەدەتكار يوقتۇر. ئۇلار (يەنى يەھۇدىيلار) ئىلگىرى مۇسادىن سوئال سورىغاندەك، سىلەرمۇ پەيغەمبىرىڭلاردىن سوئال سورىماقچى بولامسىلەر؟ كىمكى ئىماننى كۇفرىغا تېگىشسە، ئۇ ھەقىقەتەن توغرا يولدىن ئازغان بولىدۇ﴾.

— سۈرە بەقەرە 106 ـ، 107 ـ 108 ـ ئايەتلەر

سۆزلۈكلەر تەھلىللىرى

نَسَخ: (ئەمەلدىن قالدۇرساق)، ئۇنىڭ ئەسلى سۆز تومۇرى «نەسخ» بولۇپ، يوقىتىش، كۆچۈرۈش دېگەن مەنىلەردە كېلىدۇ. مەسىلەن ئەرەبلەر كۈننىڭ سايىنى كەتكۈزۈشىنى: «كۈن سايىنى نەسخ قىلدى» دەيدۇ.

ئۇ بىرەر نەرسىنى بىر جايدىن نەقىل قىلىپ يېزىش مەنىسىدىمۇ كېلىدۇ. مەسىلەن ئەرەبلەر بىر كىتاپتىن بەزى نەرسىلەرنى يەنە بىر كىتابقا نەقىل قىلىپ يازغاندا: «بۇنى پالانى كىتابتىن نەسخ قىلدىم» دەيدۇ. الله تائالا بۇ مەنىدە مۇنداق دېگەن: ﴿بىز قىلمىشىڭلارنى يازدۇرۇپ تۇرغان ئىدۇق (يەنى پەرىشتىلەرنى ئەمەللىرىڭلارنى يېزىپ تۇرۇشقا بۇيرۇيتتۇق)﴾[1].

ئۇ يەنە ئۆزگەرتىش، ئالماشتۇرۇش مەنىلىرىدە كېلىدۇ. مەسىلەن ئەرەبلەر قازىنىڭ بىرەر ھۆكۈمنى ئۆزگەرتىشنى: «قازى بۇ ھۆكۈمنى ئەمەلدىن قالدۇردى» دەيدۇ. شەرىئەت

---

[1] سۈرە جاسىيە 29 ـ ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

بەلگىلىگۈچى الله ئۆزى خالىغان سۈرىنى ياكى ئايەتنى نەسخ قىلىدۇ يەنى ئۇنى باشقا بىر سۈرە ياكى ئايەت بىلەن ئۆزگەرتىدۇ. الله تائالا: ﴿بىر ئايەتنى يەنە بىر ئايەتنىڭ ئورنىغا ئالماشتۇرغىنىمىزدا (يەنى بىر ھۆكۈمنى بىكار قىلىپ، ئۇنىڭ ئورنىغا باشقا بىر ھۆكۈمنى چۈشۈرگىنىمىزدە)...﴾[1] دېگەن سۆزى بىلەن مۇشۇنىڭغا ئىشارەت قىلىدۇ.

ئۇ يەنە يۆتكىلىش دېگەن مەنىدە كېلىدۇ. مەسىلەن مىراسنىڭ بىر ئادەمدىن يەنە بىر ئادەمگە يۆتكىلىشىگە ئوخشاش. بۇلارنىڭ ھەممىسى نەسخ سۆزىنىڭ لۇغەت مەنىلىرىدۇر.

ئۇنىڭ شەرئى مەنىسىگە كەلسەك، ئۇ بىر ئايەتتىن ئېلىنغان ھۆكۈمنى ئەمەلدىن قالدۇرۇپ يەنە بىر ھۆكۈمگە ئۆزگەرتىشتىن ئىبارەتتۇر.

فىقھى ۋە ئەقىدە ئۆلىمالىرى ئۇنى بىرقانچە ئۇقۇملار بىلەن تەرىپ قىلغان. بىز بۇنىڭدىن قىسقا ۋە يىغىنچاق بولغان بىر تەرىپىنى تاللايمىز. ئۇ بولسىمۇ ئىبنى ھاجىب (الله ئۇنىڭغا رەھمەت قىلسۇن!) بەرگەن تەرىپ بولۇپ، ئۇ مۇنداق دەيدۇ: «نەسخ قىلىش كېيىن كەلگەن بىر شەرئى ھۆكۈمنىڭ دەلىلى بىلەن ئىلگىرى بېكىتىلگەن بىر شەرئى ھۆكۈمنى ئەمەلدىن قالدۇرۇشتىن ئىبارەتتۇر.»

نُنسِهَا: (ئۇنتۇلدۇرساق)، ئۇنىڭ ئەسلى سۆز تومۇرى «نىسيان» بولۇپ، ئەسكە ئېلىشنىڭ زىتىنى يەنى ئۇنتۇلۇش ۋە ئۇنتۇلدۇرۇش دېگەن مەنىلەرنى بېرىدۇ. يەنى: ئۇنى دىللاردىن ئۆچۈرۈپ ئۇنتۇلدۇرۇۋەتسەك دېگەنلىك بولىدۇ.

قەتادىنىڭ مۇنداق دېگەنلىكى رىۋايەت قىلىنىدۇ: «نىسيان» دېگەن سۆز ئەسلىمىدىن چىقىپ كېتىش دېگەن مەنىنى بېرىدۇ.»

ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇمانىڭ مۇنداق دېگەنلىكى رىۋايەت قىلىنىدۇ: «ئەننىسيان - ئۆز پېتى تاشلىۋېتىش دېگەن مەنىنىمۇ بېرىدۇ، الله تائالا مۇنداق دەيدۇ: ﴿ئۇلار الله نى ئۇنتۇدى (يەنى الله نىڭ تائىتىنى تەرك ئەتتى)، الله مۇ ئۇلارنى ئۇنتۇدى (يەنى الله ئۇلارنى ئۆزىنىڭ پەزلىدىن ۋە رەھمىتىدىن مەھرۇم قىلدى)﴾[2] يەنى ئۇلار الله نىڭ ئەمرىنى تاشلىۋەتتى، شۇنىڭ بىلەن الله مۇ ئۇلارنى ئازاب ئىچىدە تاشلاپ قويىدى. ﴿الله ئېيتىدۇ: «شۇنىڭدەك ساڭا (روشەن) ئايەتلىرىمىز كەلدى، سەن ئۇلارنى تەرك ئەتتىڭ، سەن بۈگۈن شۇنىڭغا ئوخشاش تەرك ئېتىلىسەن»﴾[3].»

ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇما مۇنداق دەيدۇ: «ئايەتنىڭ مەنىسى: ئۇنى ئۆزگەرتمەستىن ۋە ئەمەلدىن قالدۇرماستىن تەرك ئەتسەك، دېگەنلىك بولىدۇ.»

ئەزھەرى مۇنداق دەيدۇ: «"نۇنسىھا" نىڭ مەنىسى: ئۇنى تەرك ئېتىشكە بۇيرۇساق دېگەنلىك بولىدۇ.»

---

[1] سۈرە نەھل 101 ـ ئايەتنىڭ بىر قىسمى.
[2] سۈرە تەۋبە 67 ـ ئايەتنىڭ بىر قىسمى.
[3] سۈرە تاھا 126 ـ ئايەت.

www.munber.org

ئەلۇسى مۇنداق دەيدۇ: «"نۇنسىھا" يەنە بىر قىرائەتتە «نەنسەئۇھا» دەپ ئوقۇلغان. بۇ ۋاقىتتا ئۇنىڭ ئەسلى سۆز تومۇرى «نەسەئ» بولۇپ، كېچىكتۈرمەك دېگەن مەنىدە كېلىدۇ. يەنى ئايەتنىڭ مەنىسى: ئۇنى لەۋھۇلمەھفۇزدا كېچىكتۈرسەك، نازىل قىلمىساق دېگەنلىك ياكى ئۇنى كىشىلەرنىڭ زېھنىدىن ئۇنىڭ مەنىسىنىمۇ ۋە لەۋزىنىمۇ ئەسلىيەلمەيدىغان دەرىجىدە يىراقلاشتۇرساق دېگەنلىك بولىدۇ. مۇشۇنداق بولغاندا ئىككىلا خىل ئوقۇلۇشنىڭ مەنىسى بىرلىشىدۇ.»①

بِخَيۡرٖ مِّنۡهَآ: (ئۇنىڭدىن ئارتۇق)، يەنى ئۇ، ئاسانلىقتا ۋە يەڭگىللىكتە ئۇنىڭدىن ئارتۇق دېگەن مەنىدە كېلىدۇ.

ئايەتنىڭ مەنىسى: بەندىلەرگە ئۇنىڭدىنمۇ ئارتۇق ياكى ئۇلارغا ھازىرمۇ ۋە كېيىنمۇ پايدىلىق بولغان ئايەتنى كەلتۈرىمىز دېگەنلىك بولىدۇ.

قۇرتۇبى مۇنداق دەيدۇ: «ئايەتنىڭ مەنىسى شۇكى، ئى ئىنسانلار! ئەگەر نەسخ قىلغۇچى ئايەتنىڭ ھۆكمى يەڭگىلرەك بولسا ئۇ سىلەر ئۈچۈن ھازىرنىڭ ئۆزىدە پايدىلىق. ئەگەر ئۇنىڭ ھۆكمى ئېغىرراق بولسا ئۇ سىلەر ئۈچۈن كېلەچەكتە پايدىلىق. ئەگەر ئۇنىڭ ھۆكمى ئوخشاش بولسا ھازىرمۇ ۋە كېيىنمۇ ئوخشاش پايدىلىق بولغان ئايەتنى كەلتۈرىمىز، دېگەنلىك بولىدۇ.»②

وَلِيّٖ وَلَا نَصِيرٍ: (ھېچقانداق دوست ۋە مەدەتكار يوقتۇر)، "ۋەلى" يېقىن كىشى، دوست ۋە ئىش ئىگىسى دېگەن مەنىلەردە كېلىدۇ. مۇسۇلمانلارنىڭ ئىشىغا مەسئۇل بولغان كىشىمۇ ۋەلى دەپ ئاتىلىدۇ. "نەسىر" ياردەم قىلغۇچى دېگەن مەنىدە كېلىدۇ. يەنى ئايەتنىڭ مەنىسى: سىلەرگە سىلەرنى ئازابتىن قوغداپ قالىدىغان ياردەمچى بولمايدۇ، دېگەنلىك بولىدۇ.

يَتَبَدَّلِ ٱلۡكُفۡرَ: (كۇفرىغا تېگىشسە)، بۇ ئايەتتىن ئىماننىڭ ئورنىغا كۇفرىنى ئىختىيار قىلىش يەنى ئىماننى كۇفرىغا تېگىشىش دېگەن مەنە كۆزدە تۇتۇلىدۇ. اﷲ تائالا مۇنداق دەيدۇ: ﴿ئەنە شۇلار ھىدايەتنى گۇمراھلىققا، مەغپىرەتنى ئازابقا، (يەنى جەننەتنى دوزاخقا) تېگىشتى، ئۇلار دوزاخ ئازابىغا نېمىدېگەن چىداملىق﴾③.

سَوَآءَ ٱلسَّبِيلِ: (توغرا يول)، "سەۋائ" ھەممە نەرسىدە ئوتتۇرىسى دېگەن مەنىنى بېرىدۇ. اﷲ تائالا مۇنداق دەيدۇ: ﴿ئۇ قاراپلا ئۇنى (يەنى كاپىر دوستىنى) دوزاخنىڭ ئوتتۇرىسىدا كۆرىدۇ﴾④.

---

① ئىمام ئەلۇسىنىڭ «روھۇلمەئانى» ناملىق تەپسىرى، 1 ـ جىلد، 352 ـ بەت.
② ئىمام قۇرتۇبىنىڭ «ئەلجامىئ لىئەھكامىل قۇرئان» ناملىق تەپسىرى، 2 ـ جىلد، 62 ـ بەت.
③ سۈرە بەقەرە 175 ـ ئايەت.
④ سۈرە سافقات 55 ـ ئايەت.

”ئەسسەبىيل“ نىڭ لۇغەت مەنىسى يول بولۇپ، ئايەتتىكى مەنىسىدىن توغرا يول كۆزدە تۇتۇلىدۇ.

ئايەتنىڭ مەنىسى: كىمكى كۇپۇرلۇقنى ۋە الله نى ئىنكار قىلىشنى تاللاپ ئىمان كەلتۈرۈشتىن ئارتۇق كۆرسە، ئۇ ھەقىقەتەن ھەقتىن قىيىپ كەتكەن، توغرا يولدىن ئاداشقان ۋە گۇمراھلىقنىڭ ئازگاللىرىغا چۈشۈپ كەتكەن بولىدۇ.

ئايەتلەرنىڭ ئىلگىرىكى ئايەتلەر بىلەن بولغان باغلىنىشلىقى

الله تائالا ۋەھيىنىڭ ھەقىقىتىنى بايان قىلغان، ۋەھيىنى ئىنكار قىلغۇچىلارغا ۋە ئۇنى يامان كۆرگۈچىلەرگە يىغىنچاق ۋە ئوچۇق قىلىپ رەددىيە بەرگەندىن كېيىن بۇ جايدا نەسخ قىلىشنىڭ سىرىنى بايان قىلىپ ئۇنىڭغا تەنە قىلغۇچىلارنىڭ سۆزلىرىنى بەربات قىلغان. الله تائالا بەندىلەرنى ئۇزلىرىگە پايدىلىق بولغان نەرسىنى قىلىشقا بۇيرۇيدۇ، ئاندىن ئۇنى قىلىشتىن چەكلەشتە ئۇلارغا ياخشىلىق كۆرۈلگەنلىكى ئۈچۈن چەكلەيدۇ. الله بەندىلەرگە پايدىلىق بولغان نەرسىلەرنى، ئۇلارنىڭ ئىبادەت قىلىشى ئۈچۈن پايدىلىق ۋە يولغا قويۇشقا تېگىشلىك بولغان ئەھكاملارنى ئوبدان بىلىدۇ. ئەھكاملار ۋەزىيەت، زامان ۋە شەخسلەرنىڭ ھەر خىل بولۇشىغا ئەگىشىپ ھەر خىل بولىدۇ. بۇنىڭدا الله نىڭ ئەمرىگە بويسۇنۇش، ئۇنىڭغا ئىتىراز بىلدۈرمەسلىك كېرەك. چۈنكى، ئۇ ھەممىنى ناھايىتى ياخشى بىلگۈچىدۇر، ھېكمەت بىلەن ئىش قىلغۇچىدۇر.

ئايەتلەرنىڭ ئومۇمىي مەنىسى

الله تائالا مۇنداق دەيدۇ: ئى مۆمىنلەر! ﴿قانداقلا بىر ئايەتنى ئەمەلدىن قالدۇرساق﴾ يەنى قانداقلا بىر ئايەتنىڭ ھۆكمىنى ئۆزگەرتسەك ياكى ئۇنى ئۆزگەرتىشنى تەرك ئېتىپ ئۆز پېتى قالدۇرۇپ قويساق، ئۇنىڭ ئورنىغا سىلەر ئۈچۈن ھازىرنىڭ ئۆزىدە ياكى كېلەچەكتە ياخشىراق بولغان يەنى سىلەردىن بىرەر مۇشەققەتنى كۆتۈرۈۋېتىدىغان ياكى سىلەرگە ئەجىر بىلەن ساۋابنى زىيادە قىلىپ بېرىدىغان بىر ئايەتنىڭ ھۆكمىنى كەلتۈرىمىز ۋە ياكى بەندىلەر ئۈچۈن پايدىسى ئوخشاش بولغان ئايەتنىڭ ھۆكمىنى كەلتۈرىمىز.

ئى ئىنسانلار! الله نىڭ ھەقىقەتەن ھەممىنى بىلگۈچى، ھېكمەت بىلەن ئىش قىلغۇچى، ھەر نەرسىگە قادىر، ياخشى ۋە خەيرلىك ئىشلارنى قىلغۇچى، بەندىلىرىنى ھاياتنىڭ تۈرلۈك ئىشكەللىرىدىن ۋە زۇلۇملىرىدىن قۇتقۇزۇش ئۈچۈن بۇ توغرا ۋە ئادىل دىننى شەرىئەت قىلىپ بەلگۈلىگۈچى ئىكەنلىكىنى بىلمەمسىلەر؟!

الله نىڭ ھۆكۈملىرىنى ئۆزگەرتىشنى ھەرگىز ئۇنىڭ قۇدرىتىنىڭ ئاجىز ئىكەنلىكىنىڭ ياكى ئۇنىڭ پايدىلىق نەرسىلەرنى ئالدىن بىلمىگەنلىكىنىڭ ئىپادىسى دەپ ئويلاپ

www.munber.org

قالماڭلار. اللە ھۆكۈملىرىنى پەقەت بەندىلىرىنىڭ مەنپەئەتى ئۈچۈن ئۆزگەرتىدۇ. ئۇ پادىشاھتۇر، مەخلۇقاتلارنىڭ ئىشلىرىنى خالىغانچە تەسەررۇپ قىلغۇچىدۇر. ئۇ خالىغان ھۆكۈمنى چىقىرىدۇ، خالىغان نەرسىگە بۇيرۇيدۇ. ئۇ ھۆكۈملىرىنى ئۆزى خالىغان رەۋىشتە ئۆزگەرتىدۇ ۋە ئەمەلدىن قالدۇرىدۇ. ئى ئىنسانلار! سىلەرگە اللە دىن باشقا ئىشلىرىڭلارنى ھىمايە قىلىدىغان نە دوست، ياردەم قىلىدىغان نە ياردەمچى بولمايدۇ. شۇنداق ئىكەن، سىلەر اللە دىن باشقىغا ئىشەنمەڭلار، ئۇنىڭغىلا تايىنىڭلار، ئۇ نېمىدېگەن ياخشى مەدەتكار، نېمىدېگەن ياخشى ياردەمچى ـ ھە!

ئى مۆمىنلەر! ئىلگىرى مۇسا ئەلەيھىسسالامنىڭ قەۋمى ئۇنىڭدىن سورىغان سوئالغا ئوخشاش سوئالنى سىلەرمۇ پەيغەمبىرىڭلاردىن سورىماقچىمۇ؟! ئەگەر شۇنداق قىلساڭلار خۇددى ئۇلار ئېزىپ كەتكەندەك سىلەرمۇ ئېزىپ كېتىسىلەر. سىلەرمۇ پەيغەمبىرىنى ئوسال كەيپىياتقا چۈشۈرۈپ قويۇش ۋە چوڭچىلىق قىلىش يۈزىسىدىن سوئال سورىغان يەھۇدىيلارغا ئوخشاش بولۇپ قالىسىلەر. ئۇلار مۇسا ئەلەيھىسسالامغا: ﴿بىزگە اللە نى ئاشكارا كۆرسەتكىن﴾[1] دېگەن ۋە تەلەپ قىلىش دۇرۇس بولمايدىغان نەرسىنى ئۇنىڭدىن تەلەپ قىلىپ: ﴿بىزگىمۇ ئۇلارنىڭ بۇتلىرىغا ئوخشاش بۇت ئورنىتىپ بەرگىن﴾[2] دېگەن. پەيغەمبىرىڭلارغا تەرسالارچە مۇئامىلە قىلىشىڭلار، خىيالىڭلارغا كەلگەن سوئالنى سورىشىڭلار، شۇنىڭ بىلەن ئازغۇن يەھۇدىيلاردەك ئېزىپ كېتىشىڭلار سىلەرگە يارىشامدۇ؟![3]

كىمكى كۇپرىنى ئىمانغا، ھىدايەتنى گۇمراھلىققا تېگىشىدىكەن، ئۇ ھەقىقەتەن تۈز يولدىن قېيىپ كەتكەن، توغرا يولدىن ئاداشقان، ھالاكەت ئازگاللىرىغا تىك موللاق ئېتىپ چۈشكەن ۋە ئۆزىنى اللە نىڭ قاتتىق ئازابىغا دۇچار قىلىش بىلەن زىيان تارتقان بولىدۇ.

نازىل بولۇش سەۋەبلىرى

1 ـ رىۋايەت قىلىنىشىچە يەھۇدىيلار: مۇھەممەدنىڭ ئىشىدىن ھەيران قالمىدىڭلارمۇ؟ ئۇ ساھابىلىرىنى بىر ئىشنى قىلىشقا بۇيرۇيدىكەن، ئاندىن ئۇلارنى ئۇ ئىشنى قىلىشتىن توسۇپ ئۇنىڭ ئەكسىنى قىلىشقا بۇيرۇيدىكەن، ئۇ بىر كۈنى بىر سۆزنى قىلىدىكەن، ئەتىسى ئۇنىڭدىن يېنىۋالىدىكەن، بۇ قۇرئان پەقەت مۇھەممەد ئۆزى توقۇپ چىققان نەرسە بولۇپ، ئۇنىڭ بەزىسى بىلەن زىت كېلىپ قالىدۇ دېيىشكەن. شۇنىڭ بىلەن:

---

[1] سۈرە نىسا 154 ـ ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

[2] سۈرە ئەئراف 138 ـ ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

[3] رىۋايەت قىلىنىشىچە بىر قىسىم مۇسۇلمانلار پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامدىن ئىبادەت قىلىش ئۈچۈن ئۆزلىرىگە خۇددى مۇشرىكلارنىڭ ئىبادەت قىلىدىغان بەلگىلىك دەرەخلىرى بولغىنىدەك بەلگىلىك دەرەخلەرنى كۆرسىتىپ بېرىشىنى سورىغان. مۇشرىكلار بۇ دەرەخلەرگە چوقۇناتتى ۋە ئۇنىڭغا يېمەك ـ ئىچمەكلەرنى ئېسىپ قوياتتى. ئىمام فەخرۇددىن رازىنىڭ ۋە ئەبۇ سەئۇدنىڭ تەپسىرلىرىگە قاراڭ.

﴿قانداقلا بىر ئايەتنى ئەمەلدىن قالدۇرساق ياكى ئۇنتۇلدۇرساق...﴾ دېگەن ئايەت نازىل بولغان[1].

2 ـ ئىمام فەخرۇددىن رازى ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇمانىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: «ئابدۇللاھ ئىبنى ئۇمەييە مەخزۇمىي دېگەن كىشى بىرقانچە قورەيشلەر بىلەن بىرلىكتە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ئالدىغا كەلدى. ئۇلار: ئى مۇھەممەد! اللہ نىڭ نامى بىلەن قەسەمكى، تاكى سەن بىزگە يەر ئاستىدىن بىر بۇلاقنى ئېتىلدۇرۇپ چىقارمىغىچە ساڭا ھەرگىز ئىشەنمەيمىز. ياكى سېنىڭ خورمىلىق ۋە تاللىق بىر بېغىڭ بولسۇن، ياكى سېنىڭ ئالتۇندىن ئۆيۈڭ بولسۇن، ياكى سەن شوتا بىلەن ئاسمانغا چىققىن، تاكى سەن اللہ تەرىپىدىن سېنىڭ ئۇنىڭ پەيغەمبىرى ئىكەنلىكىڭ يېزىلغان بىر كىتابنى ئېلىپ چۈشمىگىچە سېنىڭ ئاسمانغا چىققانلىقىڭغا ھەرگىز ئىشەنمەيمىز، دېيىشتى. شۇنىڭ بىلەن اللہ تائالا: ﴿ئۇلار (يەنى يەھۇدىيلار) ئىلگىرى مۇسادىن سوئال سورىغاندەك، سىلەرمۇ پەيغەمبىرىڭلاردىن سوئال سورىماقچى بولامسىلەر؟ ...﴾ دېگەن بۇ ئايەتنى نازىل قىلدى.»[2]

3 ـ مۇجاھىدنىڭ مۇنداق دېگەنلىكى رىۋايەت قىلىنىدۇ: «قورەيشلەر مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامدىن ئۆزلىرى ئۈچۈن سەفا تېغىنى ئالتۇنغا ئايلاندۇرۇپ بېرىشىنى تەلەپ قىلدى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «بولىدۇ، ئەگەر كاپىر بولساڭلار ئۇنىڭ ئاقىۋىتى ئىسرائىل ئەۋلادىغا بېرىلگەن داستىخاننىڭ ئاقىۋىتىگە ئوخشاش بولىدۇ» دېدى. ئۇلار بۇنى ئاڭلاپ گېپىدىن يېنىۋېلىپ قايتىپ كېتىشتى. شۇنىڭ بىلەن اللہ تائالا: ﴿ئۇلار (يەنى يەھۇدىيلار) ئىلگىرى مۇسادىن سوئال سورىغاندەك، سىلەرمۇ پەيغەمبىرىڭلاردىن سوئال سورىماقچى بولامسىلەر؟ ...﴾ دېگەن بۇ ئايەتنى نازىل قىلدى.»[3]

تەپسىرنىڭ ئىنچىكە ۋە نازۇك نۇقتىلىرى

1 ـ اللہ تائالا قۇرئاندا نەسخ قىلىش (ئۆزگەرتىش) نى تىلغا ئالدى ۋە بەندىلەرگە ئۇنىڭدىن ياخشىراق بولغان ھۆكۈمنى كەلتۈرۈشتىن ئىبارەت ئۇنىڭ ھېكمىتىنى بايان قىلدى. بۇ ياخشىلىق ئىككى تەرەپتىن بولۇپ، بىرى، ئىنسانلار ئۈچۈن يەڭگىلراق بولغان ئەھكاملارنى كەلتۈرۈش، يەنە بىرى ئىنسانلارغا دۇنياۋىي ۋە دىنىي ئىشلىرىدا پايدىلىق بولغان ئەھكاملارنى كەلتۈرۈشتىن ئىبارەت بولىدۇ.

[1] ئىمام زەمەخشەرىنىڭ «ئەلكەششاق» ناملىق تەپسىرى، 1 ـ جىلد، 131 ـ بەت. ئىمام ئەلۇسىنىڭ «روھۇلمەئانى» ناملىق تەپسىرى، 1 ـ جىلد، 352 ـ بەت.

[2] ئىمام فەخرۇددىن رازىنىڭ «ئەتتەپسىر ئەلكەبىر» ناملىق تەپسىرى، 3 ـ جىلد، 235 ـ بەت. ئىمام قۇرتۇبىنىڭ «ئەلجامىئ لىئەھكامىل قۇرئان» ناملىق تەپسىرى، 2 ـ جىلد، 62 ـ بەت.

[3] ئىمام سۇيۇتىنىڭ «ئەددۇررۇل مەنسۇر» ناملىق كىتابى، 1 ـ جىلد، 107 ـ بەت. ئىمام فەخرۇددىن رازىنىڭ «ئەتتەپسىر ئەلكەبىر» ناملىق تەپسىرى، 3 ـ جىلد، 235 ـ بەت.

www.munber.org

ئىمام قۇرتۇبى مۇنداق دەيدۇ: «ئۇنىڭ ئىككىنچى تەرىپى ئەۋزەلدۇر. چۈنكى، اللە تائالا ئىبادەتكە تەكلىپ قىلىنغان بەندىسىنىڭ ئىشلىرىنى ئۇنىڭ تەبىئىتىگە يەڭگىلرەك كەلسۇن ئۈچۈن ئەمەس، ئۇنىڭ مەنپەئىتىگە ئۇيغۇن بولسۇن ئۈچۈن سەرپ قىلىدۇ. مەسىلەن ئۇ ئاشۇرا كۈنىدە روزا تۇتۇشنى رامىزاندا روزا تۇتۇشقا ئۆزگەرتكەندەك بىر ھۆكۈمنى ئۇنىڭدىن ئېغىرراق ھۆكۈمگە ئۆزگەرتىشى مۇمكىن. بۇ پەقەت بەندىلەرنىڭ مەنپەئىتى ئۈچۈندۇر. چۈنكى، ئۇنىڭدا ساۋاب كۆپ، مۇكاپات كاتتا بولىدۇ. شۇنداق ئىكەن بۇ ئايەتتىكى ”ئارتۇق“ دېگەن سۆزدىن بەندىگە پايدىلىق بولغان نەرسىنىڭ كۆزدە تۇتۇلىدىغانلىقى ئايدىڭلىشىدۇ.»

2 ـ بەزى ئۆلىمالار: ﴿ياكى ئۇنتۇلدۇرساق﴾ دېگەن ئايەتنى ئەستە تۇتۇشنىڭ زىتى بولغان ئۇنتۇلۇش مەنىسىدە ئېلىشنى رەت قىلغان. چۈنكى، بۇ پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ شەنىگە لايىق ئەمەس، قۇدرەتلىك اللە ئۇنىڭ ئايەتلەرنى ئۇنتۇلۇپ قالماي ئوقۇشىغا كاپالەتلىك قىلىپ مۇنداق دېگەن: ﴿(ئى مۇھەممەد!) ساڭا (قۇرئاننى) ئوقۇتىمىز، سەن ئۇنتۇمايسەن﴾[1]. بۇ ئايەت تەپسىرشۇناسلارنىڭ يۇقىرىدا قىلغان تەپسىرىگە خىلاپ.

بۇنىڭ جاۋابى خۇددى ئىبنى ئەتىييە ئېيتقاندەك مۇنداق بولىدۇ: اللە تائالا پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ئۇنتۇلۇشنى خالىغاندا ئۇنىڭ ئۇنتۇلۇشى شەرئىي ۋە ئەقلىي جەھەتتىن دۇرۇس. ئەمما ئىنسانلارغا نىسبەتەن ئايەت بولغان ئۇنتۇلۇشتىن بولسا پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام خالىي بولۇپ، ئۇ ئايەتلەرنى ساھابىلەرگە يەتكۈزۈشتىن بۇرۇنمۇ ۋە ئۇنى يەتكۈزگەندىن كېيىنمۇ ھەرگىز ئۇنتۇلۇپ قالمايدۇ. ھەتتا ئۇنى بەزى ساھابىلار ياد ئېلىۋالىدۇ. مۇنداق بىر ۋەقە رىۋايەت قىلىنىدۇ: پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مەلۇم بىر نامازدا بىر ئايەتنى چۈشۈرۈپ قويىدۇ. ئۇ نامازنى ئوقۇپ بولغاندىن كېيىن: «ئىچىڭلاردا ئۇبەي بارمۇ؟» دەپ سورايدۇ. ئۇبەي: ئى اللە نىڭ پەيغەمبىرى! مەن بار، دەيدۇ. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «نېمىشقا چۈشۈپ قالغان ئايەتنى ماڭا ئەسلەتمىدىڭ؟» دەيدۇ. ئۇ: ئەمەلدىن قالدۇرۇلغان ئايەت بولۇپ قېلىشىدىن قورقتۇم، دەيدۇ. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «ئۇ ئەمەلدىن قالدۇرۇلمىدى، لېكىن مەن ئۇنتۇپ قاپتىمەن.»[2]

3 ـ اللە تائالانىڭ: ﴿(ئورنىغا) ئۇنىڭدىن ئارتۇق ياكى شۇنىڭغا ئوخشاش بىر ئايەتنى كەلتۈرىمىز﴾ دېگەن ئايىتىدىكى ”ئارتۇق“ دېگەن سۆزدىن ئوقۇش ۋە تەرتىپتىكى ئارتۇقچىلىق ئەمەس، ئاسانلىق ۋە يەڭگىللىكتىكى ئارتۇقچىلىق كۆزدە تۇتۇلىدۇ. چۈنكى، اللە تائالانىڭ سۆزلىرىنىڭ بەزىسى بەزىسىدىن ئارتۇق ئەمەس. ئۇنىڭ سۆزلىرىنىڭ ھەممىسى مۆجىزىدۇر، ئالەملەرنىڭ پەرۋەردىگارىنىڭ سۆزىدۇر.

[1] سۈرە ئەئلا 6 ـ ئايەت.

[2] ئىمام تەبەرىنىڭ «جامىئۇل بەيان» ناملىق تەپسىرى، 1 ـ جىلد، 478 ـ بەت. ئىمام فەخرۇددىن رازىنىڭ «ئەتتەپسىر ئەلكەبىر» ناملىق تەپسىرى، 3 ـ جىلد، 231 ـ بەت.

ئىمام قۇرتۇبى مۇنداق دەيدۇ: «ئايەتتىكى ”ئارتۇق“ دېگەن سۆز سۈپەت بولۇپ، مەنىسى: ئى ئىنسانلار! ئەگەر ئەمەلدىن قالدۇرغۇچى ئايەت يەڭگىلرەك بولسا، سىلەرگە ھازىرنىڭ ئۆزىدە پايدىلىق، ئەگەر ئۇ ئېغىرراق بولسا، سىلەرگە كەلگۈسىدە پايدىلىق، ئەگەر ئۇ ئوخشاش بولسا پايدىسىمۇ ئوخشاش دېگەنلىك بولىدۇ. ئۇنىڭدىن ئارتۇقراق دېگەن ئاشۇرما دەرىجىسى كۆزدە تۇتۇلمايدۇ. چۈنكى، الله تائالانىڭ سۆزلىرى بىر - بىرىدىن ئارتۇقراق ئەمەس.»[①]

ئىمام ئەبۇ بەكرى جەسساس مۇنداق دەيدۇ: «ئىبنى ئابباس ۋە مۇجاھىدلاردىن رىۋايەت قىلىنغىنىدەك، ﴿ئۇنىڭدىن ئارتۇق﴾ دېگەن ئايەت ئاسانلىق ۋە قولاي بولۇشتا ئارتۇق دېگەن مەنىنى ئىپادىلەيدۇ. ئۆلىمالاردىن بىرىمۇ: ئۇ ئوقۇشتا ئارتۇق دېگەن مەنىنى ئىپادىلەيدۇ، دېمىگەن. چۈنكى، قۇرئاننىڭ بەزىسىنى ئوقۇش ۋە تەرتىپ ئېتىبارى بىلەن بەزىسىدىن ئارتۇق دېيىش دۇرۇس ئەمەس. ئۇنىڭ ھەممىسى مۆجىزىدۇر ۋە الله نىڭ سۆزىدۇر.»[②]

4 ـ الله تائالانىڭ: ﴿الله نىڭ ھەر نەرسىگە قادىر ئىكەنلىكىنى بىلمەمسەن؟﴾ دېگەن سۆزىدىكى خىتاب پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا قارىتىلىدۇ، لېكىن، الله تائالانىڭ: ﴿سىلەرگە الله دىن باشقا ھېچقانداق دوست ۋە مەدەتكار يوقتۇر﴾ دېگەن سۆزىنىڭ دەلىلى بىلەن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالاممۇ ۋە ئۇنىڭ ئۈممىتىمۇ كۆزدە تۇتۇلىدۇ. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئۇلارنىڭ ئىمامى ۋە يېتەكچىسى بولغانلىقى ئۈچۈن ئايەتتە يالغۇز تىلغا ئېلىنغان الله تائالانىڭ: ﴿ئى پەيغەمبەر! سىلەر ئاياللارنى تالاق قىلساڭلار، ئۇلارنىڭ ئىددىتىگە لايىق پەيتتە (يەنى پاكلىق ھالىتىدە) تالاق قىلىڭلار﴾[③] دېگەن ئايىتىدىمۇ پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ئىمام ۋە يېتەكچى ئىكەنلىكى كۆزدە تۇتۇلۇپ پۈتۈن ئۈممەت ھۆرمەتلىك پەيغەمبىرىنىڭ شەخسىي نامى بىلەن خىتاب قىلىنغان.

مۆمىنلەرنىڭ دىللىرىدا قورقۇش ۋە ئەيمىنىشنى يېتىلدۈرۈش، الله نىڭ ئىلاھ ۋە كاتتا تەربىيىچى ئىكەنلىكىنى كۆرسىتىدىغان بارلىق قۇدرەتنىڭ ساھىبى ئىكەنلىكىنى ھېس قىلدۇرۇش ئۈچۈن مەزكۇر ئايەتلەردىكى ئالماش ئىشلىتىلسىمۇ بولىدىغان ﴿الله نىڭ﴾ ۋە ﴿الله دىن باشقا﴾ دېگەن ئورۇنلاردا الله نىڭ ئىسمى ئاشكارا تىلغا ئېلىنغان. الله تائالانىڭ: ﴿ئاسمانلارنىڭ ۋە زېمىننىڭ پادىشاھلىقى الله قا مەنسۇپ ئىكەنلىكىنى بىلمەمسەن؟﴾ دېگەن ئايىتىمۇ مۇشۇ ئۇسلۇبتا بايان قىلىنغان.

ئىمام ئەبۇ سەئۇد مۇنداق دەيدۇ: «بۇ ئايەتنىڭ مەنىسى: غالىب پادىشاھلىق ۋە روشەن ئۈستۈنلۈكتىن ئىبارەت بىر - بىرىدىن ئايرىلمايدىغان تولۇق كۈچ - قۇدرەتكە ئىگە، ئۆزى خالىغانچە تەسەررۇپ قىلىدىغان، ئۆزىنىڭ خاھىشى بويىچە ۋۇجۇتقا چىقىرىدىغان ۋە يوقىتىدىغان، بۇيرۇيدىغان ۋە توسىدىغان، بۇيرۇقىغا ھېچكىم قارشى چىقالمايدىغان،

[①] ئىمام قۇرتۇبىنىڭ «ئەلجامىئ لىئەھكامىل قۇرئان» ناملىق تەپسىرى، 2 ـ جىلد، 62 ـ بەت.
[②] ئىمام جاسساسنىڭ «ئەھكامۇل قۇرئان» ناملىق تەپسىرى، 1 ـ جىلد، 68 ـ بەت.
[③] سۈرە تالاق 1 ـ ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

www.munber.org

ھۆكمىدىن ھېچكىم ھېساب ئالالمايدىغان اللە نىڭ بارلىقىنى بىلمەمسەن؟ دېگەنلىك بولىدۇ.»[1]

5 ـ اللە تائالانىڭ: ﴿سىلەرگە اللە دىن باشقا ھېچقانداق دوست ۋە مەدەتكار يوقتۇر﴾ دېگەن سۆزىدىكى دوست بىلەن مەدەتكارنىڭ ئارىسىدىكى پەرق شۇكى، دوست دوستىغا ياردەم بېرىشتىن ئاجىز كېلىپ قېلىشى مۇمكىن، مەدەتكار بولسا مەدەت قىلىنغۇچىغا يات بولۇشى مۇمكىن. ئىككىسىنىڭ ئارىلىقىدا ئاممىبابلىق ۋە خاسلىق مەنىلىرى ئىپادىلىنىدۇ.

6 ـ اللە تائالانىڭ: ﴿ئۇ ھەقىقەتەن توغرا يولدىن ئازغان بولىدۇ﴾ دېگەن ئايىتى ھەق ئاشكارا بولغان، ئاندىن ئۇنىڭدىن باتىلغا بۇرۇلۇپ كەتكەن كىشىنى قاتتىق ئەيىبلەش ۋە تاپا ـ تەنە قىلىش مەنىلىرىنى ئىپادىلەيدۇ. بۇ يەردە كۆزدە تۇتۇلغان ”ئۇ“ خۇددى توغرا يولدا كېتىۋېتىپ ئاندىن ئېزىپ كەتكەن كىشىگە ئوخشايدۇ.

شەرئەت ھۆكۈملىرى

بىرىنچى ھۆكۈم

ساماۋى دىنلاردا ھۆكۈملەرنى نەسخ قىلىش (يەنى ئەمەلدىن قالدۇرۇش) دۇرۇسمۇ؟

ئىمام فەخرۇددىن رازى مۇنداق دەيدۇ: «بىزنىڭ دىنىمىزدا ھۆكۈملەرنىڭ ئەمەلدىن قالدۇرۇلۇشى ئەقلى جەھەتتىن دۇرۇس، شۇنداقلا نەقلىي دەلىلگە ئاساسلانغاندىمۇ ئەمەلدىن قالدۇرۇلۇش ئەمەلىي يۈز بەرگەن دەپ قارىلىدۇ. لېكىن، يەھۇدىيلار بۇنىڭغا قارشى. ئۇلارنىڭ بەزىلىرى ئەقلى جەھەتتىن ئەمەلدىن قالدۇرۇلۇشنى رەت قىلغان، يەنە بەزىلىرى ئۇنى دۇرۇس دەپ قارىغان، بىراق ئۇلار نەقلىي جەھەتتىن ئەمەلدىن قالدۇرۇلۇشنى مەنئى قىلغان. بەزى مۇسۇلمانلارنىڭمۇ ئەمەلدىن قالدۇرۇلۇشنى رەت قىلغانلىقى رىۋايەت قىلىنغان.»[2]

مۇسۇلمانلارنىڭ كۆپچىلىك ئۆلىمالىرى ئەمەلدىن قالدۇرۇلۇشنىڭ دۇرۇسلىقىغا ۋە ئۇنىڭ ئەمەلىي يۈز بەرگەنلىكىگە مۇنداق پاكىت كەلتۈرىدۇ: دەلىل ـ پاكىتلار پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ پەيغەمبەر ئىكەنلىكىنى ئېنىق كۆرسىتىدۇ، ئۇنىڭ پەيغەمبەرلىكى ئۆزىدىن ئىلگىرىكى پەيغەمبەرلەرنىڭ شەرىئەتلىرىنى ئەمەلدىن قالدۇرىدۇ، دەپ قارىغاندىلا ئاندىن توغرا بولىدۇ. بۇ ئەمەلدىن قالدۇرۇلۇشنىڭ قەتئى بولمىسا بولمايدىغانلىقىنى كۆرسىتىدۇ.

---

[1] ئىمام ئەبۇ سەئۇدنىڭ «ئىرشادۇل ئەقلىسسەلىم ئىلا مەزايال قۇرئان ئەلكەرىم» ناملىق تەپسىرى، 1 ـ جىلد، 112 ـ بەت.

[2] نەسخ قىلىنىشنىڭ ئەمەلىي يۈز بەرگەنلىكىگە مۇسۇلمانلار بىردەك بىرلىككە كەلگەن، بۇنىڭغا ئەبۇ مۇسلىم ئەسفەھانىدىن باشقا ھېچكىم قارشى چىقمىغان.

ئەمەلدىن قالدۇرۇلۇشىنىڭ ئەمەلىي يۈز بەرگەنلىكىگە كەلسەك، ئىلگىرىكى شەرىئەتلەردىمۇ، يەھۇدىيلارنىڭ دىنىنىڭ ئۆزىدىمۇ ئەمەلدىن قالدۇرۇش يۈز بەرگەن. تەۋراتتا: ئادەم ئەلەيھىسسالام قىزلىرىنى ئوغۇللىرى بىلەن ئۆيلىنىشكە بۇيرۇغان دەپ بايان قىلىنىدۇ. ئالىملارنىڭ ئورتاق قارىشى بويىچە كېيىن بۇنداق قىلىش ھارام قىلىنغان.»①

ئىمام جەسساس «ئەھكامۇل قۇرئان» ناملىق تەپسىرىدە مۇنداق دەيدۇ: «كېيىن كەلگەن، ئۆزى فىقھشۇناس ئەمەس ئالىملاردىن بىرى بىزنىڭ پەيغەمبىرىمىز مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ دىنىدا ئەمەلدىن قالدۇرۇش يوق، ئەمەلدىن قالدۇرۇش ھەققىدە بايان قىلىنغان نەرسىلەرنىڭ ھەممىسى ئىلگىرىكى پەيغەمبەرلەرنىڭ شەرىئەتلىرىدىكى شەنبە كۈنى بېلىق تۇتماسلىق، كۈن چىقىش ۋە كۈن ئولتۇرۇش تەرەپكە قاراپ ناماز ئوقۇش قاتارلىقلارغا ئوخشاش ھۆكۈملەرنىڭ ئەمەلدىن قالدۇرۇلغانلىقىنى كۆرسىتىدۇ، دەپ قارايدۇ. ئۇ يەنە: چۈنكى، بىزنىڭ پەيغەمبىرىمىز مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام پەيغەمبەرلەرنىڭ ئەڭ ئاخىرقىسىدۇر، ئۇنىڭ شەرىئىتى قىيامەت كۈنىگىچە مۇستەھكەم قالىدۇ، دەيدۇ.

بۇ قاراشنى ئوتتۇرىغا قويغۇچى مۇشۇ سۆزلىرى بىلەن ھەقىقەتكە مۇۋەپپەق بولۇشتىن تولىمۇ يىراقلاپ كەتكەن بولىدۇ. چۈنكى، ئۇنىڭدىن بۇرۇن ھېچكىم مۇنداق سۆزنى قىلمىغان. بەلكى بۇ ئۇممەتنىڭ سەلەف ۋە خەلەف ئۆلىمالىرى اللہ نىڭ دىنى ۋە شەرىئىتىدە نەسىخ قىلىنغان نۇرغۇن ھۆكۈملەرنىڭ بارلىقىنى بىلىپ يەتكەن. بۇ بىزگە ھېچ شەكلەنگىلى بولمايدىغان، تەۋاتۇر قىلىنىشقىمۇ دۇرۇس بولمايدىغان دەرىجىدە نەقىل قىلىنغان. ئاتالمىش ئادەم نەسىخ قىلغۇچى ۋە مەنسۇخ قىلىنغۇچى ئايەتلەرنىڭ مەنىلىرىنى قالايمىقانلاشتۇرۇپ ۋە ئۇنى زورىغا بۇرمىلاپ ئۇنىڭ ئەھكاملىرى ھەققىدە بۇ ئۇممەت ئۆلىمالىرىنىڭ سۆزلىرىدىن چىقىپ ئېغىر خاتالىق ئۆتكۈزدى. مېنىڭ گۇمانىمچە ئۇ بۇ ھەقتە نەقىل قىلغۇچىلارنىڭ پاكىتلىرىنى بىلمىگەنلىكى، سەلەف ئۆلىمالىرىنىڭ بۇ ھەقتە ئېيتقان سۆزلىرىنى ۋە بۇ ئۇممەتنىڭ ئۆلىمالىرىنىڭ نەقىل قىلغان پاكىتلىرىنى ئۇقماستىن ئۆزىنىڭ پىكرىدە چىڭ تۇرىۋالغانلىقى ئۈچۈن شۇنداق پىكرنى ئوتتۇرىغا قويغان بولۇشى مۇمكىن.»②

ئەبۇ مۇسلىمنىڭ دەلىللىرى

1 ـ ئۇ مۇنداق پاكىت كەلتۈرىدۇ: اللہ تائالا كىتابى قۇرئان كەرىمنى: ﴿ئۇنىڭغا ئالدىدىنمۇ، ئارقىسىدىنمۇ (يەنى ھېچقايسى تەرىپىدىن) باتىل يۈزلەنمەيدۇ﴾③ دەپ سۈپەتلىدى. ئەگەر ئەمەلدىن قالدۇرۇلۇشنى دۇرۇس دەپ قارىساق، ئۇنىڭغا ئەلۋەتتە باتىل يۈزلەنگەن بولىدۇ.

① ئىمام فەخرۇددىن رازىنىڭ «ئەتتەپسىر ئەلكەبىر» ناملىق تەپسىرى، 3 ـ جىلد، 227 ـ بەت.
② ئىمام جاسساسنىڭ «ئەھكامۇل قۇرئان» ناملىق تەپسىرى، 1 ـ جىلد، 68 ـ بەتتىن قىسقارتىپ ئېلىنغان.
③ سۈرە فۇسسىلەت 42 ـ ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

www.munber.org

2 ـ ئۇ، ﴿قانداقلا بىر ئايەتنى ئەمەلدىن قالدۇرساق﴾ دېگەن ئايەتنى مۇنداق تەئۋىل قىلىدۇ: بۇ ئەمەلدىن قالدۇرۇشتىن تەۋرات ۋە ئىنجىلغا ئوخشىغان ئىلگىرىكى كىتابلارنىڭ شەرىئەتلىرىنى ئەمەلدىن قالدۇرۇش كۆزدە تۇتۇلىدۇ. ياكى بۇ ئايەتتىكى ”نەنسەخ“ دېگەن سۆزدىن ئايەتلەرنى لەۋھۇلمەھپۇزدىن نەقىل قىلىپ يېزىش ۋە باشقا كىتابلارغا كۆچۈرۈش كۆزدە تۇتۇلىدۇ.

3 ـ ئۇ مۇنداق دەيدۇ: يۇقىرىدىكى ئايەت ئەمەلدىن قالدۇرۇشنىڭ ئەمەلىي يۈز بەرگەنلىكىنى كۆرسەتمەيدۇ، بەلكى ئۇ، ئەگەر ئەمەلدىن قالدۇرۇش يۈز بەرگەن تەقدىردە ئۇنىڭ ئورنىغا ئۇنىڭدىن ئارتۇق ئايەت كەلتۈرۈلگەن بولاتتى دېگەنلىكنى كۆرسىتىدۇ.

ئۇنىڭ بىرىنچى دەلىلىگە مۇنداق جاۋاب قايتۇرۇلىدۇ: مەزكۇر ئايەتتىن بۇ كىتاب قۇرئان كەرىمگە تۈزىتىش، ئۆزگەرتىش ۋە ئالماشتۇرۇش كىرگۈزۈلمەيدۇ، ئۇنىڭدا بىر ـ بىرىگە زىت ۋە قارىمۇقارشى نەرسىلەر بولمايدۇ، دېگەن مەنىلەر كۆزدە تۇتۇلىدۇ. ﴿ئەگەر قۇرئان (مۇشرىكلار بىلەن مۇناپىقلار گۇمان قىلغاندەك) الله دىن غەيرىنىڭ تەرىپىدىن بولغان بولسا، ئەلۋەتتە، ئۇنىڭدىن نۇرغۇن زىددىيەتلەرنى تاپقان بولاتتى﴾[1].

ئىككىنچى ۋە ئۈچىنچى دەلىللىرىگە مۇنداق جاۋاب بېرىلىدۇ: ئۇنىڭ مەزكۇر ئايەتنى تەئۋىل قىلىشى پاكىتقا ئۇيغۇن ئەمەس، شۇنداقلا ئەمەلىيەتكە زىتتۇر. ئەمەلىيەتتە قىبلىنىڭ ئەمەلدىن قالدۇرۇلىشى، ئېرى ئۆلۈپ كەتكەن ئايالنىڭ ئىددەت تۇتۇش ھۆكمىنىڭ يەنە بىر ھۆكۈمگە ئۆزگەرتىلىشى قاتارلىق نۇرغۇن شەرىئەت ئەھكاملىرى مەنسۇخ قىلىنغان. بىز بۇنى الله خالىسا نۆۋەتتە كەلگەندە تەپسىلى بايان قىلىمىز.

كۆپچىلىك ئۆلىمالارنىڭ دەلىللىرى

كۆپچىلىك ئۆلىمالار مەنسۇخ قىلىشنىڭ ئەمەلىي يۈز بەرگەنلىكىگە نۇرغۇن دەلىللەرنى كەلتۈرىدۇ. بىز ئۇنى تۆۋەندە قىسقىچە بايان قىلىمىز:

1 ـ الله تائالا: ﴿قانداقلا بىر ئايەتنى ئەمەلدىن قالدۇرساق ياكى ئۇنتۇلدۇرساق، (ئورنىغا) ئۇنىڭدىن ئارتۇق ياكى شۇنىڭغا ئوخشاش بىر ئايەتنى كەلتۈرىمىز﴾ دېدى. بۇ ئايەت ئەمەلدىن قالدۇرۇشنىڭ ئەمەلىي يۈز بەرگەنلىكىنى ئوچۇق كۆرسىتىپ بېرىدۇ.

2 ـ الله تائالا: ﴿بىز بىر ئايەتنى يەنە بىر ئايەتنىڭ ئورنىغا ئالماشتۇرغىنىمىزدا (يەنى بىر ھۆكۈمنى بىكار قىلىپ، ئۇنىڭ ئورنىغا باشقا بىر ھۆكۈمنى چۈشۈرگىنىمىزدە)، ــ الله ئۆزى نازىل قىلغاننى (يەنى شۇ ھۆكۈمدە بەندىگە نېمە مەنپەئەت ۋە ھېكمەت بارلىقىنى) ئۆزى ئوبدان بىلىدۇ ــ ئۇلار: «(ئى مۇھەممەد!) سەن (الله قا) يالغان چاپلىدىڭ» دەيدۇ﴾[2] دېدى. ئۆلىمالار مۇنداق دەيدۇ: بۇ ئايەت ئايەتلەرنىڭ ۋە ئەھكاملارنىڭ ئۆزگەرتىلىدىغانلىقىنى ناھايىتى روشەن كۆرسىتىپ بېرىدۇ. ئۆزگەرتىش ئايەتلەرنى

---

[1] سۈرە نىسا 82 ـ ئايەتنىڭ بىر قىسمى.
[2] سۈرە نەھل 101 ـ ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

كۆتۈرۈۋېتىشنى ۋە مۇقىم قالدۇرۇشنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. كۆتۈرۈۋېتىلگەن ئايەتنىڭ ئوقۇلۇشى ياكى ھۆكمى كۆتۈرۈۋېتىلىدۇ. ئۇنىڭ قايسىسى بولۇشىدىن قەتئىينەزەر ئۇ ھەقىقەتەن كۆتۈرۈۋېتىلگەن ۋە ئەمەلدىن قالدۇرۇلغان.

3 ـ الله تائالا: ﴿بەزى ئەخمەق كىشىلەر: «ئۇلارنى (يەنى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بىلەن مۆمىنلەرنى) قاراپ كېلىۋاتقان قىبلىسىدىن (يەنى بەيتۇلمۇقەددەستىن) نېمە يۈز ئۆرۈگۈزگەندۇ؟» دەيدۇ﴾[1] دېدى، ئاندىن يەنە: ﴿بىز سېنىڭ (كەبە قىبلەڭ بولۇشىنى تىلەپ) قايتا ـ قايتا ئاسمانغا قارىغانلىقىڭنى كۆرۈپ تۇرۇۋاتىمىز. سېنى چوقۇم سەن ياقتۇرىدىغان قىبلىگە يۈزلەندۈرىمىز. (نامازدا) يۈزۈڭنى مەسجىدى ھەرام تەرەپكە قىلغىن﴾[2] دېدى. مۇسۇلمانلار نامازلىرىدا بەيتۇلمۇقەددەس تەرەپكە يۈز كەلتۈرەتتى. كېيىن بۇ ھۆكۈم ئەمەلدىن قالدۇرۇلۇپ مۇسۇلمانلار مەسجىدى ھەرام تەرەپكە يۈز كەلتۈرۈشكە بۇيرۇلغان.

4 ـ الله تائالا: ﴿سىلەرنىڭ ئىچىڭلاردا ئۆزى ۋاپات بولۇپ ئايالى قېلىپ قالىدىغانلار ئۇلارنىڭ (يەنى ئاياللىرىنىڭ) بىر يىلغىچە يېمەك ـ ئىچمەك، كىيىم ـ كېچەك بىلەن تەمىنلىنىشىنى، ئۆيىدىن ھەيدەپ چىقىرىلماسلىقىنى ۋەسىيەت قىلسۇن﴾[3] دېدى. الله تائالا بۇ ئايەتتە ئېرى ئۆلۈپ كەتكەن ئايالنى تولۇق بىر يىل ئىددەت تۇتۇشقا بۇيرۇدى. ئاندىن بۇ ھۆكۈمنى تۆت ئاي ئون كۈن ئىددەت تۇتۇشقا ئۆزگەرتتى. الله تائالا بۇ ھەقتە مۇنداق دېگەن: ﴿ئىچىڭلاردا ئۆزى ۋاپات بولۇپ ئاياللىرى قېلىپ قالغان كىشىلەر بولسا، ئاياللىرى تۆت ئاي ئون كۈن ئىددەت تۇتۇشى لازىم﴾[4].

5 ـ الله تائالا مۆمىنلەرنى جىدالىق بولۇپ بىرى ئونغا تەڭ كېلىشكە بۇيرۇپ مۇنداق دېدى: ﴿ئەگەر سىلەردە چىدامىلىق 20 ئادەم بولىدىغان بولسا، (دۈشمەندىن) 200 نى يېڭەلەيدۇ﴾[5]. ئاندىن بۇ ھۆكۈمنى ئەمەلدىن قالدۇرۇپ مۇنداق دېدى: ﴿الله ئەمدى سىلەرنىڭ (يۈكۈڭلارنى) يېنىكلەتتى، سىلەرنىڭ ئاجىزلىقىڭلارنى بىلدى، ئەگەر سىلەردە چىدامىلىق 100 ئادەم بولىدىغان بولسا، 200 (دۈشمەن) نى يېڭەلەيدۇ﴾[6].[7]

قۇرئان كەرىمدىكى بۇ ئايەتلەر ۋە بۇ ئايەتلەرگە ئوخشاش نۇرغۇن ئايەتلەر ئەمەلدىن قالدۇرۇلۇشنىڭ ئەمەلىي يۈز بەرگەنلىكىنى كۆرسىتىدۇ. ئۇنى ئىنكار قىلىشقا ھېچقانداق يول يوق. شۇڭا ئۆلىمالار ئەمەلدىن قالدۇرۇشنىڭ بارلىقىغا بىردەك بىرلىككە كەلگەن. ھەتتا ئەلى (الله ئۇنىڭ يۈزىنى نۇرلاندۇرىۋەتسۇن) نىڭ بىر ئادەمگە مۇنداق دېگەنلىكى رىۋايەت قىلىنغان: «نەسخ قىلغۇچى ئايەت بىلەن مەنسۇخ قىلىنغۇچى ئايەتنى

[1] سۈرە بەقەرە 142 ـ ئايەتنىڭ بىر قىسمى.
[2] سۈرە بەقەرە 144 ـ ئايەتنىڭ بىر قىسمى.
[3] سۈرە بەقەرە 240 ـ ئايەتنىڭ بىر قىسمى.
[4] سۈرە بەقەرە 234 ـ ئايەتنىڭ بىر قىسمى.
[5] سۈرە ئەنفال 65 ـ ئايەتنىڭ بىر قىسمى.
[6] سۈرە ئەنفال 66 ـ ئايەتنىڭ بىر قىسمى.
[7] يەنمۇ تەپسىلى دەلىل ئۈچۈن ئىمام فەخرۇددىن رازىنىڭ «ئەتتەپسىر ئەلكەبىر» ناملىق تەپسىرى، 3 ـ جىلد، 230 ـ بەتكە قاراڭ.

www.munber.org

بىلەمسەن؟» ئۇ ئادەم: «ياق» دېگەن. ئەلى: «ئۇنداقتا ئۆزەڭنى شۇنداقلا باشقىلارنى ھالاك قىلىپسەن» دېگەن.

ئىمام قۇرتۇبى مۇنداق دەيدۇ: «ناسىخ ۋە مەنسۇخ بابىنى بىلىش ناھايىتى زۆرۈر، ئۇنىڭ پايدىسى ناھايىتى چوڭ. ئۆلىمالار ئۇنى بىلمەي قالسا، ھەرگىز بولمايدۇ. ئۇنى بىلىش ھۆكۈملەرنىڭ نازىل بولۇش تەرتىپلىرىنى بىكىتىشتە، ھالال ۋە ھارامنى بىلىشتە ناھايىتى مۇھىم ئەھمىيەتكە ئىگە. ئۇنى پەقەت بىلمىسىز ئەخمەقلەرلا ئىنكار قىلىدۇ. ئۇلارنى ئىسلامغا نىسبەت بېرىدىغان، كېيىن ئۆتكەن بەزى گۇرۇھلار ئەمەلدىن قالدۇرۇلۇشنىڭ دۇرۇسلىقىنى ئىنكار قىلغان. ئۇلارغا ئىلگىرى ئۆتكەن سەلەف ئۆلىمالىرىنىڭ ئىسلام شەرىئىتىدە ئەمەلدىن قالدۇرۇلۇشنىڭ ئەمەلىي يۈز بەرگەنلىكى ھەققىدە بىرلىككە كەلگەن ئىجماسى بىلەن پاكىت قويۇلىدۇ.»[①]

ئۇ يەنە مۇنداق دەيدۇ: «ئەقىل ئىگىلىرى پەيغەمبەرلەرنىڭ شەرىئەتلىرىدىن ئىنسانىيەتنىڭ دىنى ۋە دۇنياۋى مەنپەئەتلىرى مەقسەت قىلىنغانلىقىدا ئىختىلاپ قىلىشمايدۇ. ئەگەر ئىشلارنىڭ ئاقىۋىتىنى بىلمىگەن تەقدىردە، شۇ ئىشلارنىڭ باشلىنىشىنى ئىجرا قىلىشقا توغرا كېلەتتى. ئەمما كىشىلەرنىڭ ئەھۋالىنى كۆزىتىپ تۇرغان دوختۇر شۇ كىشىلەرنىڭ ئەھۋالىنى بىلگەنگە ئوخشاش، ئىشلارنىڭ ئاقىۋىتىنى الله تائالا بىلگۈچىدۇر. ئۇنىڭ سۆزلىرى مەنپەئەتلەرنىڭ ئۆزگىرىشىگە ئەگىشىپ ئۆزگىرىپ تۇرىدۇ. الله تائالا مەخلۇقاتلىرىنىڭ ئەھۋالىنى ئۆز خاھىشى ۋە ئىرادىسى بويىچە كۆزىتىپ تۇرغۇچىدۇر. الله دىن باشقا ھېچ ئىلاھ بەرھەق يوقتۇر. ئۇنىڭ سۆزلىرى ئۆزگىرىدۇ، ئىلمى ۋە ئىرادىسى ئۆزگەرمەيدۇ. الله تائالانىڭ ئىلمىنىڭ ۋە ئىرادىسىنىڭ ئۆزگىرىشى ھەرگىز مۇمكىن ئەمەس.[②]

ئىككىنچى ھۆكۈم

قۇرئان كەرىمدىكى ئەمەلدىن قالدۇرۇش قانچە قىسىمغا بۆلۈنىدۇ؟

قۇرئان كەرىمدىكى ئەمەلدىن قالدۇرۇش ئۈچ قىسىمغا بۆلۈنىدۇ:

بىرىنچى، ئايەتنىڭ ئوقۇلۇشى بىلەن ھۆكمىنى بىراقلا ئەمەلدىن قالدۇرۇش.

ئىككىنچى، ئايەتنىڭ ھۆكمىنى قالدۇرۇپ قويۇپ، ئوقۇلۇشىنى ئەمەلدىن قالدۇرۇش.

ئۈچىنچى، ئايەتنىڭ ئوقۇلۇشىنى قالدۇرۇپ قويۇپ، ھۆكمىنى ئەمەلدىن قالدۇرۇش.

بىرىنچى قىسىمغا كەلسەك، ئايەتنىڭ ئوقۇلۇشى بىلەن ھۆكمىنىڭ بىراقلا ئەمەلدىن قالدۇرۇلۇشى بولۇپ، ئۇنى ئوقۇشقىمۇ، ئۇنىڭغا ئەمەل قىلىشقىمۇ بولمايدۇ. چۈنكى، ئۇ پۈتۈنلەي ئەمەلدىن قالدۇرۇلغان. بۇنىڭ مىسالى، ئون قېتىم ئېمىتىش بىلەن ئېمىلداش

[①] زەكەرىيا يۇسۇف «ئىمان ۋە ئاسارۇھۇ» ناملىق كىتابىدا قۇرئاندا ناسىخ ۋە مەنسۇخ ئايەتلىرىنىڭ بارلىقىنى دەلىل ـ پاكىتسىز ئىنكار قىلغان مۇجەددىلەر (يېڭىلىغۇچىلار) گە رەددىيە بېرىپ مەخسۇس بىر بۆلۈمدە ئۇزۇن توختالغان.
[②] ئىمام قۇرتۇبىنىڭ «ئەلجامىئ لىئەھكامىل قۇرئان» ناملىق تەپسىرى، 2 ـ جىلد، 57 ـ بەتتىن قىسقارتىپ ئېلىندى.

بولغان ئوغۇل ـ قىزلارنىڭ بىر ـ بىرى بىلەن توي قىلىشىنىڭ هاراملىقىنى بايان قىلغان ئايەتكە ئوخشايدۇ. ئائىشە رەزىيەللاھۇ ئەنهانىڭ مۇنداق دېگەنلىكى رىۋايەت قىلىنىدۇ: «قۇرئاندا نازىل بولغان ئايەتلەر ئىچىدە ”تولۇق ئون قېتىم ئېمىتىش (ئېمىلداش بولغان ئوغۇل ـ قىزلارنىڭ بىر ـ بىرى بىلەن توي قىلىشىنى) هارام قىلىدۇ“ دېگەن ئايەت بار ئىدى. كېيىن ئۇنىڭدىن بەش قېتىملىقى ئەمەلدىن قالدۇرۇلدى. پەيغەمبەر ئەلەيهىسسالام ۋاپات بولغاندا بۇ ئايەت قۇرئاندا ئوقۇلۇپ تۇراتتى.»

ئىمام فەخرۇددىن رازى مۇنداق دەيدۇ: «شافىئىي مەزھەبىدىكىلەرنىڭ قارىشىدا ئاۋۋالقى بەش قېتىملىقنىڭ هۆكمى ۋە ئوقۇلۇشى بىراقلا ئەمەلدىن قالدۇرۇلغان، كېيىنكى بەش قېتىملىقنىڭ ئوقۇلۇشى ئەمەلدىن قالدۇرۇلۇپ هۆكمى قالغان.»[①]

ئىككىنچى قىسىمغا كەلسەك، ئايەتنىڭ ئوقۇلۇشىنىڭ ئەمەلدىن قالدۇرۇلۇپ هۆكمىنىڭ قېلىشى بولۇپ، زەركەشى «ئەلبۇرهان» ناملىق كىتابىدا ئېيتقاندەك، ئەگەر ئىسلام ئۈممىتى ئۇنىڭ هۆكمىنى قوبۇل قىلسا، ئەمەل قىلىنىدۇ. رىۋايەت قىلىنىشىچە، سۈرە نۇردا ”ئەگەر ياشىنىپ قالغان ئەر ۋە ياشىنىپ قالغان ئايال زىنا قىلسا، الله تەرىپىدىن ئىبرەت قىلىش يۈزىسىدىن ئۇلارنى چالما ـ كېسەك قىلىپ ئۆلتۈرۈڭلار، الله غالىبتۇر، هېكمەت بىلەن ئىش قىلغۇچىدۇر“ دەپ ئايەت بار ئىكەنتۇق. شۇڭا ئۆمەر رەزىيەللاھۇ ئەنهۇ مۇنداق دېگەن: «ئەگەر كىشىلەر: ئۆمەر الله نىڭ كىتابىغا زىيادە نەرسە قوشتى دېمەيدىغان بولسا، ئەلۋەتتە ئۇ ئايەتنى ئۆز قولۇم بىلەن يېزىپ قوياتتىم.»[②]

ئىبنى هىببان ئۇبەي ئىبنى كەئب رەزىيەللاھۇ ئەنهۇنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: «سۈرە ئەهزاب ئۇزۇنلۇقتا سۈرە نۇر بىلەن تەڭ ئىدى. كېيىن ئۇنىڭدىن خېلى كۆپ ئايەتلەر ئەمەلدىن قالدۇرۇلدى.»

ئايەتنىڭ ئوقۇلۇشى بىلەن هۆكمىنىڭ بىراقلا ئەمەلدىن قالدۇرۇلۇشى ۋە ئايەتنىڭ ئوقۇلۇشىنىڭ ئەمەلدىن قالدۇرۇلۇپ هۆكمىنىڭ قېلىشىدىن ئىبارەت بۇ ئىككى قىسىمنىڭ قۇرئان كەرىمدە تېپىلىشى ناهايىتى ئازدۇر. چۈنكى، الله تائالا ئۇلۇغ كىتابى قۇرئان كەرىمنى كىشىلەرنىڭ ئۇنىڭ ئوقۇلۇشىنى ئىبادەت بىلىشى، ئەهكاملىرىنى ئەمەلىي ئىجرا قىلىشى ئۈچۈن نازىل قىلغان.

ئۈچىنچى قىسىمغا كەلسەك، ئايەتنىڭ هۆكمىنىڭ ئەمەلدىن قالدۇرۇلۇپ ئوقۇلۇشىنىڭ قېلىشى بولۇپ، بۇ تۈر قۇرئان كەرىمدە ناهايىتى كۆپتۇر. زەركەشى مۇنداق دەيدۇ: «بۇ تۈر 63 سۈرىدە تېپىلىدۇ.» ۋەسىيەت ئايىتى، ئىددەت تۇتۇش ئايىتى، پەيغەمبەر ئەلەيهىسسالام بىلەن مەخپىي سۆزلىشىشتىن ئىلگىرى سەدىقە قىلىشقا بۇيرۇغان ئايەت، مۇشرىكلار بىلەن ئۇرۇشۇشتىن ساقلىنىشقا بۇيرۇغان ئايەت قاتارلىقلار بۇ تۈرنىڭ مىساللىرىدۇر.

[①] ئىمام فەخرۇددىن رازىنىڭ «ئەتتەپسىر ئەلكەبىر» ناملىق تەپسىرى، 3 ـ جىلد، 230 ـ بەت.
[②] ئىمام بۇخارى رىۋايەت قىلغان.

www.munber.org

شەيخ ھىبەتۇللاھ ئىبنى سەلامە "ناسىخ ۋە مەنسۇخ قىلىنغۇچى" ھەققىدە بىر كىتاب يازغان. ئۇنىڭ كىتابچىسىنىڭ تېكىستىدە مۇنداق يېزىلغان: «بىلىڭلاركى، ئىسلام شەرىئىتىدە تۇنجى ئەمەلدىن قالدۇرۇلغان ھۆكۈم نامازدۇر (يەنى ئىلگىرى ئوقۇلىدىغان ئىككى ۋاخ ناماز ئەمەلدىن قالدۇرۇپ ئورنىغا بەش ۋاخ ناماز پەرز قىلىنغان)، ئاندىن قىبلىنىڭ (بەيتۇلمۇقەددەس تەرەپكە يۈز كەلتۈرۈش ئەمەلدىن قالدۇرۇلۇپ كەبە تەرەپكە) ئۆزگەرتىلىشى، ئاندىن ئاشۇرا كۈنى روزا تۇتۇشنىڭ پەرزلىكى ئەمەلدىن قالدۇرۇلۇپ (رامىزان ئېيىدا روزا تۇتۇشنىڭ پەرز بولۇشى)، ئاندىن مۇشرىكلاردىن يۈز ئۆرۈشكە بۇيرۇش، كېيىن بۇ ھۆكۈم ئەمەلدىن قالدۇرۇلۇپ، ئۇلارغا قارشى جىھاد قىلىشقا بۇيرۇش، ئاخىرىدا ئۇلارنى قەيەردە تاپسا شۇ يەردە ئۆلتۈرۈشكە بۇيرۇش، ئاندىن ئەھلى كىتابلارغا (يەنى خرىستىئانلار ۋە يەھۇدىيلارغا) قارشى ئۇلار جىزيە تۆلىگەنگە قەدەر ئۇرۇش قىلىش، ئاندىن ئۆزئارا كېلىشىۋالغان بويىچە مىراسخور بولىدىغان ھۆكۈمنى ئەمەلدىن قالدۇرۇش، ئاندىن مۇسۇلمانلارنىڭ ھەج پائالىيەتلىرىدە جاھىلىيەت دەۋرىنىڭ ئىشلىرىنى ئارىلاشتۇرىۋالماسلىقى ئۈچۈن جاھىلىيەت دەۋرىنىڭ ئالامەتلىرىنى يوقىتىش... قاتارلىق ھۆكۈملەردۇر.»

ئەھمىيەت بېرىشكە تېگىشلىك بىر پائىدە شۇكى، ئايەتنىڭ ھۆكمىنىڭ ئەمەلدىن قالدۇرۇلۇپ ئوقۇلۇشىنىڭ قېلىشىدىكى ھېكمەت نېمە؟

زەركەشى مۇنداق دەيدۇ: «بۇ ئورۇندا: ئايەتنىڭ ھۆكمىنىڭ نەسخ قىلىنىپ ئوقۇلۇشىنىڭ قېلىشىدىكى ھېكمەت نېمە؟ دېگەن بىر سوئال تۇغۇلىدۇ. بۇنىڭغا ئىككى تەرەپتىن جاۋاب بېرىلىدۇ:

ئۇنىڭ بىرى، قۇرئاننىڭ ئايەتلىرى ئۇنىڭ ھۆكمىنى بىلىش ۋە ئۇنىڭغا ئەمەل قىلىش ئۈچۈن ئوقۇلىدۇ. شۇنداقلا ئۇ ﷲ تائالانىڭ سۆزى بولغانلىقى ئۈچۈن ئوقۇلسا ساۋاب بېرىلىدۇ. شۇڭا ئۇنىڭ ئوقۇلۇشى مۇشۇ ھېكمەت ئۈچۈن قالدۇرۇلۇپ قويۇلغان.

يەنە بىرى، ھۆكۈمنى ئەمەلدىن قالدۇرۇش كۆپىنچە ئەھۋالدا يەڭگىللىتىش ئۈچۈن بولىدۇ. جاپالىق ھۆكۈمنىڭ ئەمەلدىن قالدۇرۇلغانلىقىدىن ئىبارەت نېمەتنى ئەسلىتىپ تۇرۇشى ئۈچۈن ئۇنىڭ ئوقۇلۇشى قالدۇرۇلدى. مۇشۇنداق بولغاندا مۇسۇلمانلار ﷲ نىڭ ئۆزلىرىگە ئاتا قىلغان نېمىتىنى ئەسلىيەلەيدۇ.»[1]

ئۈچىنچى ھۆكۈم

قۇرئان سۈننەت (يەنى ھەدىس) بىلەن ئەمەلدىن قالدۇرۇلامدۇ؟

ئۆلىمالار قۇرئاننىڭ قۇرئان بىلەن، سۈننەتنىڭ سۈننەت بىلەن، مۇتەۋاتىر ھەدىسنىڭ مۇتەۋاتىر ھەدىس بىلەن ئەمەلدىن قالدۇرۇلغانلىقىغا بىرلىككە كەلگەن. لېكىن ئۇلار

---

[1] ئىمام زەركەشىنىڭ «ئەلبۇرھان فى ئۇلۇمىل قۇرئان» ناملىق كىتابىغا قاراڭ.

قۇرئان قۇرئان ئەمەس نەرسە بىلەن، مۇتەۋاتىر ھەدىس مۇتەۋاتىر ئەمەس نەرسە بىلەن ئەمەلدىن قالدۇرۇلامدۇ يوق؟ دېگەن مەسىلىدە بىر قانچە قاراشتا بولغان.

ئىمام شافىئىي قۇرئاننى نەسىخ قىلىش ئۈچۈن چوقۇم قۇرئان بولۇشى كېرەك، قۇرئاننىڭ سۈننەت بىلەن ئەمەلدىن قالدۇرۇشنى دۇرۇس ئەمەس دەپ قارايدۇ.

كۆپچىلىك ئۆلىمالار قۇرئاننىڭ قۇرئان بىلەن، شۇنداقلا پاك سۈننەت بىلەن ئەمەلدىن قالدۇرۇلۇشنى دۇرۇس دەپ قارايدۇ. چۈنكى، ھەممىسى الله تائالانىڭ ھۆكمىدۇر ۋە ئۇنىڭ تەرىپىدىن بەلگىلەنگەندۇر.

ئىمام شافىئىينىڭ دەلىللىرى

ئىمام شافىئىي الله تائالانىڭ: ﴿قانداقلا بىر ئايەتنى ئەمەلدىن قالدۇرساق ياكى ئۇنتۇلدۇرساق، (ئورنىغا) ئۇنىڭدىن ئارتۇق ياكى شۇنىڭغا ئوخشاش بىر ئايەتنى كەلتۈرىمىز﴾ دېگەن ئايىتىنى دەلىل قىلىپ قۇرئان سۈننەت بىلەن ئەمەلدىن قالدۇرۇلمايدۇ، دېگەن. ئۇ بۇ ئايەتنى بىرقانچە تەرەپتىن دەلىل قىلغان:

بىرىنچىدىن الله تائالا: ﴿كەلتۈرىمىز﴾ دەپ كەلتۈرۈش دېگەن سۆزنى ئۆزىگە نىسبەت بەردى. مانا بۇ ئەمەلدىن قالدۇرغۇچى ھۆكۈمنىڭ پەقەت قۇرئان ئىكەنلىكىنى كۆرسىتىدۇ.

ئىككىنچىدىن الله تائالا: ﴿(ئورنىغا) ئۇنىڭدىن ئارتۇق﴾ دېدى. ئەمەلدىن قالدۇرغۇچى ھۆكۈم پەقەت قۇرئان بولغاندىلا ئۇنىڭدىن ئارتۇق بولىدۇ. چۈنكى، سۈننەت قۇرئاندىن ئارتۇق بولالمايدۇ.

ئۈچىنچىدىن، الله تائالا بۇ ئايەتتە: ﴿الله نىڭ ھەر نەرسىگە قادىر ئىكەنلىكىنى بىلمەمسەن؟﴾ دېدى. بۇ ئايەت ئەنە شۇ ئارتۇق ئايەتنى كەلتۈرگۈچىنىڭ ھەممە ياخشى ۋە ئارتۇق نەرسىلەرنى كەلتۈرۈش قۇدرىتىگە ئىگە زات ئىكەنلىكىنى كۆرسىتىدۇ. ئەنە شۇ زات ئالەملەرنىڭ پەرۋەردىگارى الله دۇر.

تۆتىنچىدىن الله تائالا: ﴿بىر ئايەتنى يەنە بىر ئايەتنىڭ ئورنىغا ئالماشتۇرغىنىمىزدا (يەنى بىر ھۆكۈمنى بىكار قىلىپ، ئۇنىڭ ئورنىغا باشقا بىر ھۆكۈمنى چۈشۈرگىنىمىزدە)...﴾[①] دېدى يەنى الله ئالماشتۇرۇشنى ئۆزىگە نىسبەت بەردى. ئۇ نۇرغۇن ئايەتلەرنى شۇنداق قىلغان. بۇ دەلىل ئىمام شافىئىينىڭ ئەڭ كۈچلۈك دەلىلىدۇر[②].

كۆپچىلىك ئۆلىمالارنىڭ دەلىللىرى

كۆپچىلىك ئۆلىمالار قۇرئاننىڭ سۈننەت بىلەن ئەمەلدىن قالدۇرۇلۇشىنىڭ دۇرۇسلىقىغا بىرقانچە دەلىل كۆرسىتىدۇ، بىز ئۇنى تۆۋەندە قىسقىچە بايان قىلىمىز:

[①] سۈرە نەھل 101 ـ ئايەتنىڭ بىر قىسمى.
[②] ئىمام قۇرتۇبىينىڭ «ئەلجامىئ لىئەھكامىل قۇرئان» ناملىق تەپسىرى، 2 ـ جىلد، 59 ـ بەت.

www.munber.org

بىرىنچى، الله تائالانىڭ: ﴿ئەگەر سىلەردىن بىرەيلەن ئۆلۈش ئالدىدا كۆپ مال قالدۇرسا، ئۇنىڭ ئاتا ـ ئانىسىغا ۋە خىش ـ ئەقرىبالىرىغا ئادىللىق بىلەن ۋەسىيەت قىلىشى تەقۋادارلارنىڭ ئۈتەشكە تېگىشلىك بۇرچى سۈپىتىدە پەرز قىلىندى﴾[1] دېگەن سۆزىدىن ئىبارەت ۋەسىيەت ئايىتى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ: «ئاگاھ بولۇڭلاركى، مىراسخورغا ۋەسىيەت قىلىش يوق» دېگەن سۆزىدىن ئىبارەت ھەدىسى بىلەن ئەمەلدىن قالدۇرۇلدى. مانا بۇ ئايەتنى سۈننەتلا ئەمەلدىن قالدۇرغان.

ئىككىنچى، الله تائالانىڭ: ﴿زىنا قىلغۇچى ئايال ۋە زىنا قىلغۇچى ئەرنىڭ ھەر بىرىنى يۈز دەررىدىن ئۇرۇڭلار﴾[2] دېگەن سۆزىدە كۆرستىلگەن دەررە ئۇرۇش توي قىلىپ تۇرۇپ زىنا قىلغانلارنىڭ ئۈستىدىن قالدۇرۇلدى. بۇ ھۆكۈم پەقەت پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ كۆرسەتمىسى بىلەن ئەمەلدىن قالدۇرۇلدى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق كىشىلەرنى دەررە ئۇرۇشنىڭ ئورنىغا چالما ـ كېسەك قىلىپ ئۆلتۈرۈشكە بۇيرۇدى.

ئۈچىنچى، كۆپچىلىك ئۆلىمالار مۇنداق دەيدۇ: گەرچە ئىسىملار ئوخشاش بولمىسىمۇ، قۇرئاندىكى ۋە سۈننەتتىكى ھۆكۈملەرنىڭ ھەممىسى الله تائالانىڭ ھۆكمىدۇر ۋە ئۇنىڭ تەرىپىدىن بېكىتىلگەندۇر. چۈنكى، الله تائالا مۇنداق دەيدۇ: ﴿(ئۇ) ئۆز نەپسى خاھىشى بويىچە سۆزلىمەيدۇ. پەقەت ئۇنىڭغا نازىل قىلىنغان ۋەھىينىلا سۆزلەيدۇ﴾[3].

تۆتىنچى، كۆپچىلىك ئۆلىمالار ئىمام شافئىي (الله ئۇنىڭغا رەھمەت قىلسۇن!) نىڭ كەلتۈرگەن دەلىلگە مۇنداق جاۋاب بېرىدۇ: بۇ دەلىل ئوچۇق ئەمەس، چۈنكى، ھۆكۈملەرنىڭ ئارىسىدا ئارتۇقلۇق مەۋجۇت بولىدۇ. الله نىڭ بەندىلەرگە پايدىلىق بولغان نەرسىلەرنى بىلگەنلىكى ۋە ئۇنىڭ ئىلمىنىڭ بۇ پايدىلارنىڭ ۋاقىتلىرىنى ۋە داۋام قىلىدىغان مۇددەتلىرىنى ئۆز ئىچىگە ئالغانلىقى ئېتىبارى بىلەن نەسخ قىلغۇچى ھۆكۈم مەنسۇخ قىلىنغۇچى ھۆكۈمدىن ئارتۇق بولىدۇ. ئۇنىڭ مەنىسى بىر ئايەتنىڭ لەۋزى يەنە بىر ئايەتتىن ئارتۇق بولىدۇ، دېگەنلىك ئەمەس. ئىش شۇنداق ئىكەن، گەپنىڭ خۇلاسىسى نەسخ قىلغۇچى قۇرئان بولسۇن ياكى سۈننەت بولسۇن نەسخ قىلغۇچى ھۆكۈم مەنسۇخ قىلىنغۇچى ھۆكۈمدىن ئارتۇق بولىدۇ. چۈنكى، ھەممىسى ھېكمەت بىلەن ئىش قىلغۇچى، بەندىلەرگە نېمىنىڭ قايسى ۋاقىتتا پايدىلىق ئىكەنلىكىنى بىلگۈچى الله نىڭ بەلگىلىگەن ھۆكۈملىرىدۇر.

كۈچلۈك قاراش

ئاخىرقى نۇقتىنى چىقىش نۇقتىسى قىلغاندا كۆپچىلىك ئۆلىمالارنىڭ قارىشى كۈچلۈك ھېسابلىنىدۇ. چۈنكى، ياخشىلىق ۋە ئارتۇقلۇق ھۆكۈملەرنىڭ ئېغىر ۋە يېنىكلىكىنىڭ

---

[1] سۈرە بەقەرە 180 ـ ئايەت.
[2] سۈرە نۇر 2 ـ ئايەتنىڭ بىر قىسمى.
[3] سۈرە نەجم 3 ـــ 4 ـ ئايەتلەر.

ھەر خىل بولۇش ئېتىبارى بىلەن بولىدۇ. ئۇسۇل ئىلمىدە بۇ ھەقتىكى ئىزدىنىش ئەتراپلىق سۆزلەنگەن.

تۆتىنچى ھۆكۈم

بىر ھۆكۈمنىڭ ئۇنىڭدىن جاپالىقراق ۋە ئېغىرراق ھۆكۈمگە ئۆزگەرتىلىشى دۇرۇسمۇ؟

ئىمام فەخرۇددىن رازى مۇنداق دەيدۇ: «بىر قىسىم كىشىلەر بىر ھۆكۈمنىڭ ئۇنىڭدىن ئېغىرراق ھۆكۈمگە ئۆزگەرتىلىشى دۇرۇس ئەمەس دەپ قارايدۇ. ئۇلار مۇنداق دەلىل كۆرسىتىدۇ: اللە تائالانىڭ: ﴿(ئورنىغا) ئۇنىڭدىن ئارتۇق ياكى شۇنىڭغا ئوخشاش بىر ئايەتنى كەلتۈرىمىز﴾ دېگەن ئايىتى ئۆزگەرتىلگەن ھۆكۈمنىڭ ئېغىرراق بولۇشىغا زىت كېلىدۇ. چۈنكى، ئېغىرراق ھۆكۈم ئۇنىڭدىن ئارتۇق ياكى ئۇنىڭ بىلەن ئوخشاش بولالمايدۇ.

بۇنىڭ جاۋابى مۇنداق بولىدۇ: مەزكۇر ئايەتتىكى ”ئارتۇق“ دېگەن سۆزدىن نېمىشقا ئاخىرەتتە ساۋابى كۆپ بولىدىغان مەنە كۆزدە تۇتۇلمىغىدەك؟

بىر ھۆكۈمنىڭ ئۇنىڭدىن ئېغىرراق ھۆكۈمگە ئۆزگەرتىلىشىنىڭ ئەمەلىي يۈز بەرگەنلىكىنى كۆرسىتىدىغان مىساللار شۇكى، اللە تائالا زىناخورلارنى ئۆيگە سولاپ قويۇپ جازالاش ھۆكمىنى دەررە ئۇرۇش ياكى چالما ـ كېسەك قىلىپ ئۆلتۈرۈش ھۆكمىگە، ئاشۇرا كۈنى روزا تۇتۇش ھۆكمىنى رامىزان ئېيىدا روزا تۇتۇش ھۆكمىگە ئۆزگەرتتى. ئىلگىرى سەپەرگە چىقمىغانلار ئۈچۈنمۇ پەرز ناماز ئىككى رەكئەت ئىدى، اللە تائالا بۇنى ئەمەلدىن قالدۇرۇپ تۆت رەكئەتكە ئۆزگەرتتى.

ئەگەر سەن بۇ ھەققەتنى تونۇپ يېتەلىسەڭ، بىز مۇنداق دەيمىز: بىر ھۆكۈمنىڭ ئۇنىڭدىن ئېغىرراق ھۆكۈمگە ئۆزگەرتىلىشىنىڭ ئەمەلىي يۈز بەرگەنلىكى مەزكۇر مىساللاردا ئېنىق كۆرسىتىلدى. ئەمما بىر ھۆكۈمنىڭ ئۇنىڭدىن يەڭگىلرەك ھۆكۈمگە ئۆزگەرتىلگەنلىكىگە كەلسەك، ئېرى ئۆلۈپ قالغان ئايالنىڭ بىر يىل ئىددەت تۇتۇش ھۆكمى تۆت ئاي ئون كۈن ئىددەت تۇتۇشقا، كېچىدە مەجبۇرىي ئوقۇلىدىغان ناماز ئىختىيارىي ھالدا ئوقۇلۇشقا ئۆزگەرتىلدى. بىر ھۆكۈمنىڭ ئۇنىڭ بىلەن ئوخشاش ھۆكۈمگە ئۆزگەرتىلىشىگە كەلسەك، قىبلىگە يۈز كەلتۈرۈش بەيتۇلمۇقەددەستىن كەبىگە ئۆزگەرتىلدى.»[1]

بەشىنچى ھۆكۈم

ئەمەلدىن قالدۇرۇش خەۋەرلەردە يۈز بېرەمدۇ؟

---

[1] ئىمام فەخرۇددىن رازىنىڭ «ئەتتەپسىر ئەلكەبىر» ناملىق تەپسىرى، 3 ـ جىلد، 232 ـ بەت.

www.munber.org

كۆپچىلىك ئۆلىمالار ئەمەلدىن قالدۇرۇش بۇيرۇلغان ۋە چەكلەنگەن ئىشلارغا خاستۇر، الله تائالانىڭ يالغان سۆزلىشىنىڭ ھەرگىز مۇمكىن ئەمەسلىكى ئۈچۈن خەۋەرلەر ناسىخ ۋە مەنسۇخ قاتارىغا كىرمەيدۇ، دەپ قارايدۇ.

بەزىلەر مۇنداقمۇ قارايدۇ: الله تائالانىڭ: ﴿(سىلەر ئۈچۈن يەنە بۇنداق ئىبرەتمۇ باركى) خورمىدىن، ئۈزۈمدىن شارابلار ۋە پاكىزە يېمەكلىكلەر ياسايسىلەر﴾[1] دېگەن سۆزىگە ئوخشاش ئەگەر خەۋەر شەرئىي ھۆكۈمنى ئۆز ئىچىگە ئالغان بولسا، ئۇنىڭ ناسىخ ۋە مەنسۇخ قىلىنىشى دۇرۇستۇر.

ئىبنى جەرىر تەبەرى مۇنداق دەيدۇ: «الله تائالانىڭ: ﴿قانداقلا بىر ئايەتنى ئەمەلدىن قالدۇرساق ياكى ئۇنتۇلدۇرساق﴾ دېگەن سۆزىدىن قانداقلا بىر ئايەتنىڭ ھۆكمىنى ئۇنىڭدىن باشقا بىر ھۆكۈمگە ئالماشتۇرساق ۋە ئۆزگەرتسەك دېگەن مەنە كۆزدە تۇتۇلىدۇ. بۇ، ھالالنىڭ ھارامغا، ھارامنىڭ ھالالغا، رۇخسەت قىلىنغان نەرسىنىڭ چەكلەنگەن نەرسىگە، چەكلەنگەن نەرسىنىڭ رۇخسەت قىلىنغان نەرسىگە ئۆزگەرتىلىشىنى كۆرسىتىدۇ. ناسىخ ۋە مەنسۇخ قىلىش پەقەت بۇيرۇلغان ۋە چەكلەنگەن، توختىتىپ قويۇلغان ۋە قويۇۋېتىلگەن، توسۇلغان ۋە رۇخسەت قىلىنغان ئىشلاردا بولىدۇ. ئەمما خەۋەرلەردە ناسىخ ۋە مەنسۇخ قىلىش بولمايدۇ.»

ئىمام قۇرتۇبى مۇنداق دەيدۇ: «ناسىخ ۋە مەنسۇخ قىلىشنىڭ ھەممىسى پەقەت پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ھايات دەۋرىدە بولغان. ئۇ ۋاپات بولغان ۋە شەرىئەت ئەھكاملىرى بېكىتىلىپ بولغاندىن كېيىن ناسىخ ۋە مەنسۇخ قىلىشنىڭ يوقلىقىغا پۈتۈن ئىسلام ئۆلىمالىرى ئىجما قىلغان (يەنى بىرلىككە كەلگەن). ئۆلىمالارنىڭ ئىجماسى ۋەھيى توختىغاندىن كېيىن بارلىققا كەلگەن بولغانلىقى ئۈچۈن ئىجما ئارقىلىق بىلەن ھۆكۈم ناسىخ ۋە مەنسۇخ قىلىنمايدۇ. بۇنى مۇلاھىزە قىلسىڭىز، ئىنتايىن نەپىس ئىكەنلىكىنى بىلىۋالالايسىز.»[2]

ئايەتلەر كۆرسىتىدىغان ئەھمىيەتلىك نۇقتىلار

1 ـ قۇرئان ۋە سۈننەتنىڭ كۆرسەتكىنىدەك، ھۆكۈملەرنىڭ ناسىخ ۋە مەنسۇخ قىلىنىدىغانلىقىنىڭ دۇرۇس ئىكەنلىكىگە ئۆلىمالار بىرلىككە كەلگەن.

2 ـ بۇ شانلىق شەرىئەت بەندىلەرنىڭ مەنپەئەتلىرىگە ئەھمىيەت بېرىدۇ. شۇڭا بەزى ھۆكۈملەردە ناسىخ ۋە مەنسۇخ قىلىش يۈز بەرگەن.

---

[1] سۈرە نەھل 67 ـ ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

[2] ئىمام قۇرتۇبىنىڭ «ئەلجامىئ لىئەھكامىل قۇرئان» ناملىق تەپسىرى، 2 ـ جىلد، 59 ـ بەت.

3 ـ خەۋەرلەردە ۋە قىسسىلەردە ناسخ ۋە مەنسۇخ قىلىش بولمايدۇ. ئۇ پەقەت ھالال ۋە ھارامغا دائىر ئەھكاملاردىلا بولىدۇ.

4 ـ ھۆكۈملەرنى يولغا قويغۇچى الله تائالادۇر، ئۇ بەندىلىرىگە پايدىلىق ۋە ئۇلارنى بەختكە ئېرىشتۈرىدىغان نەرسىلەرنى شەرىئەت قىلىپ بەلگىلەيدۇ.

5 ـ الله تائالا پادىشاھلارنىڭ پادىشاھىدۇر، شۇڭا ئۇنىڭ ھۆكمى ۋە ئەمرىگە خاتىرجەملىك بىلەن بويسۇنۇش ۋاجىپتۇر.

6 ـ مۇسۇلماننىڭ پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامدىن خۇددى يەھۇدىيلار پەيغەمبەرلىرىدىن تەرسالىق قىلىش مەقسىتىدە سوئال سورىغاندەك تەرسالىق قىلىش مەقسىتىدە سوئال سورىشى لايىق ئەمەس.

7 ـ توغرا يولدىن قېيىپ ئازغۇنلارنىڭ يولىغا مېڭىش بەختسىزلىككە ئۇچراشنىڭ سەۋەبىدۇر.

ئايەتلەرنىڭ ھېكمىتى

بۇ شانلىق شەرىئەت زاماننىڭ تەرەققىياتىغا ئەگىشىپ ھەر زامان ۋە ھەر ماكانغا ماس ھالدا ئىنسانلارنىڭ مەنپەئەتلىرىنى ئەمەلگە ئاشۇرۇش ئۈچۈن كەلگەن... بەندىلەرنىڭ ئەنە شۇ شەرىئەت تەكلىپلىرىنى زېرىكىشلىك ياكى خاتىرجەمسىزلىك ھېس قىلماستىن، شۇنداقلا جاپالىق ياكى ئېغىرلىق ھېس قىلماستىن قوبۇل قىلىشقا تولۇق تەييارلىق ھالىتىدە تۇرۇشى ئۈچۈن ۋە بۇ شانلىق شەرىئەتنىڭ الله ئىرادە قىلغان شەكىلدە كەڭچىلىك ۋە ئاسانلىق كەلتۈرۈدىغان، قىيىن ۋە چۈشىنىكسىز بولمىغان، شۇنداقلا چېكىدىن ئاشۇرىۋەتمەيدىغان ۋە ھەددىدىن ئارتۇق يۈك يۈكلىمەيدىغان ئادىل بىر شەرىئەت بولۇشى ئۈچۈن الله تائالا ئۇلارغا مەرھەمەت قىلىپ ئەھكاملارنى «تەدرىجىي يولغا قويۇش» ئۇسۇلى بىلەن يولغا قويۇپ بەرگەن.

ھەممىگە مەلۇمكى، ئەھكاملار ئىنسانلارنىڭ مەنپەئەتى ئۈچۈن يولغا قويۇلغان. بۇ مەنپەئەت زامان ۋە ماكاننىڭ ئوخشىماسلىقى بىلەن ھەرخىل بولىدۇ. ئەگەر بىرەر ھۆكۈم مەلۇم بىر ۋاقىتتا يولغا قويۇلسا، دېمەك ئۇ ۋاقىتتا شۇ ھۆكۈمگە قاتتىق ئېھتىياج بولغان بولىدۇ. ئەنە شۇ ئېھتىياج تۈگىگەندىن كېيىن ھېكمەت ئۇ ھۆكۈمنىڭ ئەمەلدىن قالدۇرۇلۇپ يەنە بىر ۋاقىتتا ئۇيغۇن بىر ھۆكۈمگە ئۆزگەرتىلىشىنى تەقەززا قىلىدۇ. شۇنىڭ بىلەن ئۆزگەرتىلگەن بۇ ھۆكۈم بەندىلەر ئۈچۈن تېخىمۇ ياخشى ۋە تېخىمۇ پايدىلىق بولىدۇ. بۇ مىسال كېسەل ئۈچۈن ئۇنىڭ مىجەزىنىڭ ئۆزگىرىشى، ماسلىشىشچانلىقى ۋە تەسىرىنىڭ ھەرخىل بولۇشىغا قاراپ تاماق ۋە دورىلارنى ئۆزگەرتىپ بېرىدىغان دوختۇرنىڭ مىسالىغا ئوخشايدۇ.

www.munber.org

پەيغەمبەرلەر (ئۇلارغا اللە نىڭ رەھمىتى بولسۇن!) مەنىۋىي دوختۇرلاردۇر. ئۇلار ئىنسانلارنى ئىسلاھ قىلىدۇ. شۇڭا ئۇلارنىڭ شەرىئەتلىرى زامان ۋە ماكانلارنىڭ ھەرخىل بولۇشىغا ئەگىشىپ ھەرخىل يولغا قويۇلغان ۋە ھۆكۈملەر «تەدرىجىي يولغا قويۇش» يولى بىلەن كەلگەن. چۈنكى، ئۇ ئىنسانلار ئۈچۈن بەدەنگە داۋا ۋە شىپا بولىدىغان نەرسىلەرنىڭ رولىنى ئوينايدۇ. شەرىئەتتىن بىر ۋاقىتتا پايدىلىق بولغان ھۆكۈم يەنە بىر ۋاقىتتا زىيانلىق بولۇپ قېلىشى، بىر ئۈممەتكە پايدىلىق بولغان نەرسە يەنە بىر ئۈممەتكە پايدىسىز بولۇپ قېلىشى مۇمكىن. ئۇنىڭ ھەممىسى ئىنسانلارغا نېمىنىڭ پايدىلىق ۋە نېمىنىڭ زىيانلىق ئىكەنلىكىنى بىلگۈچى، ھېكمەت بىلەن ئىش قىلغۇچى اللە نىڭ ھۆكمىدۇر.

جەمالۇددىن قاسىمى «مەھاسىنۇتتەئۋىل» ناملىق تەپسىرىدە مۇنداق دەيدۇ: «شەك - شۈبھىسىزكى، ھەممىنى ياراتقۇچى، بۈيۈك ۋە يۈكسەك اللە ئەرەب مىللىتىنى 23 يىل جەريانىدا تەدرىجىي تەربىيىلىدى. مۇشۇنداق بولمىغان بولسا ئىدى، ئىجتىمائىي سۈركۈلۈشنىڭ مەۋجۇت بولغانلىقىدىن ئۇلارنى تەربىيىلەش ئۈچۈن ئەسىرلەر كەتكەن بولاتتى. شۇڭا ئۇلارغا بېكىتىلگەن ھۆكۈملەر ئۇلارنىڭ قوبۇل قىلىش ئىقتىدارىغا قارىتا يولغا قويۇلغان. ئۇلارنىڭ قوبۇل قىلىش ئىقتىدارى ئاشقانسېرى اللە ئۇلارغا بېكىتكەن ھۆكۈمنى باشقا ھۆكۈمگە ئۆزگەرتكەن. بۇ ھەممىنى ياراتقۇچى اللە نىڭ ھەربىر بەندىسىگە ۋە بارلىق مىللەتلەرگە ئوخشاش شەكىلدە تۇتقان يولىدۇر.

ئەگەر سەن ھەرىكەت قىلىۋاتقان بارلىق مەۋجۇداتلارغا نەزەر سالىدىغان بولساڭ، ئەلۋەتتە ماددىي ۋە ئەخلاقىي ئىشلاردا ناسىخ ۋە مەنسۇخ قىلىشنىڭ تەبىئىي ھېس قىلىنىدىغان قانۇنىيەت ئىكەنلىكىنى كۆرەتتىڭ. شەك - شۈبھىسىزكى، ئىنسانىيەت ھۆجەيرىسىنىڭ تۆرەلمە باسقۇچىغا، ئاندىن بوۋاق ھالىتىگە، ئاندىن ئۆسمۈرلۈك ھالىتىگە، ئاندىن يىگىتلىك ھالىتىگە، ئاندىن قېرانلىق ھالىتىگە، ئاندىن قېرىلىق ھالىتىگە يۆتكىلىشى ۋە بۇ باسقۇچلاردىن ھەر بىر باسقۇچنىڭ مۇئەييەن مۇددىتىنىڭ بارلىقى ساڭا بارلىق مەۋجۇداتلاردىكى ئۆزگىرىشنىڭ تەبىئىي ئەمەلگە ئاشىدىغان قانۇنىيەت ئىكەنلىكىنى ئەڭ روشەن شەكىلدە كۆرسىتىپ بېرىدۇ.

مەۋجۇداتلار ئىچىدىكى بۇ ئۆزگىرىشنى ئىنكار قىلىشقا بولمايدىكەنۇ، تۆۋەندىن يۇقىرىغا قاراپ تەدرىجىي تەرەققىي قىلىۋاتقان بۇ ئۈممەت ئىچىدىكى بىرەر ھۆكۈمنى ئەمەلدىن قالدۇرۇلۇپ يەنە بىر ھۆكۈمگە ئۆزگەرتىشنى قانداق ئىنكار قىلغىلى بولسۇن!

ئەقىللىق بىر ئىنسان، ئەرەبلەر باشلانغۇچ دەۋرىدىكى بىر ھالەتتە تۇرغان ۋاقىتتا، ئۇلارنى ئىنسانىيەتنىڭ ئەڭ ئاخىرقى تەرەققىياتى ۋە كامىل ئىنسان بولۇشنىڭ ئاخىرقى چېكى بولغان مەرتىۋىدە سۈپەتلىنىشكە تېگىشلىك ئىشلارغا تەكلىپ قىلىشنى ھېكمەت دەپ قارامدۇ؟

ئەقىللىق ئىنسان مۇنداق قىلىشنى ھېكمەت دەپ قارىمايدىكەنۇ، قانداقمۇ ئەڭ ئادىل ھۆكۈم قىلغۇچى الله نىڭ بۇ ئۈممەتنى پەقەت ياشلىق ۋە قىرانلىق دەۋرىدە ئۇستىگە ئالالايدىغان ئىشلارنى ئۆسمۈرلۈك دەۋرىدە ئۇستىگە ئېلىشقا تەكلىپ قىلىشى دۇرۇس دەپ قارايدۇ؟

ئىككى ئىشنىڭ قايسىسى ياخشى؟ بىزگە چەك ـ چېگرىلىرىنى الله ئۆزى بېكىتىپ بەرگەن، ئۆز ئىلمى بىلەن ئۇنىڭدىن خالىغان نەرسىنى مەنسۇخ قىلىدىغان، ئۇنىڭ ھەر زامان ۋە ھەر ماكانغا ئۇيغۇن ئىكەنلىكى، ئىنسان قايسى ھالەتتە بولسۇن ئۇنىڭدىن يوچۇق تاپالمايدىغانلىقى ئۈچۈن ئىنسانلار ۋە جىنلار بىرلىشىپمۇ ئۇنىڭدىن بىر ھەرپ چاغلىق نەرسىگە نۇقسان يەتكۈزەلمەيدىغان شەكىلدە تاماملىغان شەرىئىتىمىز ياخشىمۇ، ياكى پوپلار ئۆزگەرتىۋەتكەن، ھۆكۈملىرىنى مەۋجۇتلۇقتىن قالدۇرىۋەتكەن، ئىنسانىيەت ھاياتىنىڭ تەقەززالىرىغا ھەر تەرەپتىن زىت كېلىدىغانلىقى ئۈچۈن ئەمەل قىلىشقا ھەرگىز مۇمكىن بولمايدىغان باشقا دىنىي شەرىئەتلەر ياخشىمۇ؟ »[1]

www.munber.org

[1] جەمالۇددىن قاسىمىنىڭ «مەھاسىنۇتتەئۋىل» ناملىق تەپسىرى، 2 ـ جىلد، 219 ـ بەت.